

BAJAI HONPOLGÁR

2012. február

XXIII. évfolyam 2. (255.) szám

Ára: 250 Ft

A Ferenc-csatorna természetes eredetű szakasza Fotó: Váradi Zsolt

A Ferenc-tápcsatorna (Baja-Bezdáni csatorna) rekonstrukciója

Egy előadóülés elé

Egyetlen vízfolyásra sem irányult annyi figyelem az Alsó-Duna-völgyi Vízügyi Igazgatóság működési területén, mint a Ferenc-tápcsatornára.

Jó mutatója ennek, hogy a *Bajai Honpolgárban* az újság megjelenése óta összesen 14 írás foglalkozott a csatornával. Közülük a legtöbb a tápcsatorna üzembe helyezésének 120. évfordulójára jelent meg. Ezek tartalmaztak beszámolót az emlékülésről (Dr. Faludi, 1997. február) és cikksorozat mutatta be a Ferenc-csatornarendszer részletes történetét a Magyar

Mérnök és Építész Egylet 1878 évi füzetéből, a cikkekben szerepelt a csatornarendszer műszaki leírása, berendezései, az árvíz okozta károk leírása a csatornán, vámdíjak, a csatorna jövedelme (Andrássy Gyulától, 1997. augusztus, szeptember, november.)

Foglalkozott írás a Deák Ferenc-zsilippel (Dr. Faludi, 2009. január), a zsilip és Türr István kapcsolatával (Dr. Faludi és Kránitz, 2003. október). Született a csatornarendszer korabeli terveit és a megvalósítás következményeit Türr István mun-

kásságán keresztül bemutató cikk (Dr. Faludi, 1996. május), amelyet könnyvvé egészített ki a szerző *A Ferenc csatorna és Türr István* címmel (2001). Írás hívta fel a figyelmet a bajai Türr István múzeumban található, korhű fotóalbumra, amely az építkezés korabeli építményeit, a meder egyes szakaszait, a csatorna menti városok pillanatképeit örökítette meg (Merk, 2001. június). Előfordult történeti adatokat közlő cikk a megnyitás körülményeiről, az 1876-os árvízi rongálódásokról (Kőhegyi, 2001. május).

Foglalkoztak a tápcsatorna 90-es évekebeli helyzetével, funkciójának alakulásával, a hatásterületén bekövetkező változásokkal, a zsilip műszaki állapotával, felújításaival (Vörös, 1996. augusztus), a vízminőségére gyakorolt emberi hatásokkal (Tomasics, 2010. március). Készült Ferenc-tápcsatorna emlékalbum (ADUVIZIG, 1998) is.

Megismerhettük szépségét a fotóművészet kapcsán, ugyanis rendkívüli tárlat keretében a Sugovica-hídon mutatták be Pump Károly fotóművész panorámaképeit a vízfolyásról (Schmidt, 2003. július). De készült fal-, és öröknaptár is a gyönyörködtető képekből (Schmidt, 2008. július).

A fentiek ismeretében joggal kérdezhethetnénk, mit lehet még írni róla, a közelében élők azonban újra és újra aggodalommal figyelik állapotának alakulását, a körülötte folyó tevékenységeket, a vele kapcsolatos terveket.

A kettős működésű csatorna funkciójára a mai napig szükség van, eredeti feladata (tápvíz biztosítása a Ferenc-csatornának) mellett belvizek levezetését végzi, vizet biztosít öntözési és halastavi célokra, tisztított szennyvizek potenciális befogadója. Halászat, horgászat települt rá, a térség egyre inkább igényt tart a hozzá kapcsolódó rekreációs tevékenységekre is (strandok, vízi turizmus). A szélsőségesé váló időjárási viszonyok növelik ezeket az emberi igényeket a vízfolyással szemben: időnként nagyobb mértékű vízelvezetésre van szükség vagy éppen a vízigények növekednek. A fürdéshez, pihenéshez, horgászathoz tisztább víz kellene, ugyanakkor a települések igényt tartanak rá mint tisztított szennyvíz befogadóra. Ezek a tevékenységek sokszor ellentmondanak egymásnak. A kihívás nagy, hogyan tud ugyanaz a vízfolyás minden igénynek megfelelni. És akkor még nem beszéltünk az élővilágról, amely számára a túlzott mértékű emberi beavatkozás, igénybevétel károsan hat. A problémák egy ideig rejtve maradnak, majd a jelzéseket a szakemberek érzékelik, durvább esetben pedig mindenki számára láthatóvá válnak. Ezek rendszerint csak az eredetitől eltérő állapotokban nyilvánulnak meg: pl. algásodás, túlzott hinarasodás, oxigénhiány, halpusztulások, berothadás, feliszapolódás feltöltődés. Minden állapotnak megvan a maga sajátos élővilága, amely alkalmazkodik a megváltozott viszonyokhoz, mégsem ilyen fajta vizekre vágyik az ember, ha kapcsolódni kíván.

A Ferenc-csatorna is jelzett már! Ezeket a jelzéseket igazolja az Európai Unió vízpolitikája kapcsán hazánkban is bevezetett

Víz Keretirányelv útmutatásai szerint elkészített Vízyűjtő-gazdálkodási Terv. A Felső-Bácska tervezési alegységbe tartozó csatorna állapotának minősítése megtörtént, amely szerint biológiai, kémiai, hidromorfológiai viszonyait figyelembe véve nem érte el a jó ökológiai potenciált. Az okok között elsősorban a területhasználatokból, bevezetésekkel eredő terhelések lettek azonosítva. Ilyenek az állattartó telepekről, mezőgazdasági területekről lefolyó, vagy talajvízzel beszivárgó vizek, lakott területek csapadékvizeivel érkező szennyező anyagok, halastavak használt vizei.

A tápanyagok bemosódását jelzi a meder túlnövényesedése, a helyenként kialakuló növénydugók miatt nyár közepére már csónakkal sem járható a csatorna.

A medret Bátmonostor alatt sűrűn átnötte a vízi növényzet

A terület Vízyűjtő-gazdálkodási Terve tartalmazza a csatorna állapotának javítására szóba jöhető intézkedéseket. Ezek nemcsak az ökológiai állapot javítása szempontjából szükségesek, hanem a kettős működésű csatorna funkciójának biztosítása céljából is.

A Ferenc-tápcsatorna vízkészletének Dunából származó része a Sugovicán át a Deák Ferenc-zsilipnél kerül a csatornába. A csatorna belvízbefogadóként is működik, az igali és a margitta-szigeti belvízrendszer belvizeit vezeti le. Az erős növényesség a belvízelvető képességet is csökkenti.

Az öntözővíz, tápvíz bevezetés a Duna mindenkori vízállásától függ. A Duna medersüllyedése következtében a bevezetés lehetősége fokozatosan romlik. Vízbefvezetésre jelenleg átlagosan az év napjainak csak mintegy felében van lehetőség. Vízbefvezetés nélküli időszakokban a víztest gyakorlatilag állóvíz, és így még érzékenyebb a szennyező hatásokra.

A csatorna funkciójával kapcsolatban bonyolítja a helyzetet annak nemzetközi szerepe. A csatorna üzemelését az 1955-ben megkötött Magyar-Jugoszláv Vízgazdálkodási Egyezmény alapján elkészített közös üzemelési szabályzat (1987) határozza meg. Ez a két fél között állandó vízkormányzási egyeztetéseket ír elő.

A csatorna állami tulajdonú vízfolyás, kezelője az ADUVIZIG. Feladatai közé tartozik annak fenntartása, üzemeltetése, ugyanakkor a Vízyűjtő-gazdálkodási tervben megfogalmazott intézkedések felügyelete, koordinációja is. A szükségesnek ítélt intézkedések között szerepel a fent említett problémák jó részét orvosoló mederfenntartás. A rekonstrukciós munkákhoz az ADUVIZIG mint vagyonekezelő kedvező pályázati lehetőséget látott a Magyar-Szerb Határon Átnyúló Együttműködési IPA Programban. A Ferenc-tápcsatorna mint határon átnyúló vízfolyás esetében fontos az összehangolt cselekvés az állapotának javítására, amit ez a projekt biztosít. A *Baja-Bezdáni csatorna rekonstrukciós tervezése* program keretében támogatást nyert az ADUVIZIG és partnerként a szerbiai Vode Vojvodine (Novi Sad).

A programból az ADUVIZIG kezelésében lévő létesítményekre tervezett tevékenységek közé tartozik a tápcsatorna magyarországi, 33 km hosszúságú szakaszának rekonstrukciójára vonatkozó teljes körű műszaki tervezés. A tervezés magába foglalja a Deák Ferenc-zsilip rekonstrukciós tervének elkészítését is, ami a műtárgy részletes felmérésén alapul (helyszíni geofizikai és talajmechanikai vizsgálatok). Megtörténik a program keretén belül a határszélvénnyel közelében egy korszerű, Doppler-elven működő vízrajzi mérőállomás műszereinek beszerzése és telepítése, valamint a csatorna vízminőségének gyors diagnosztizálására alkalmas helyszíni mérőműszerek beszerzése is.

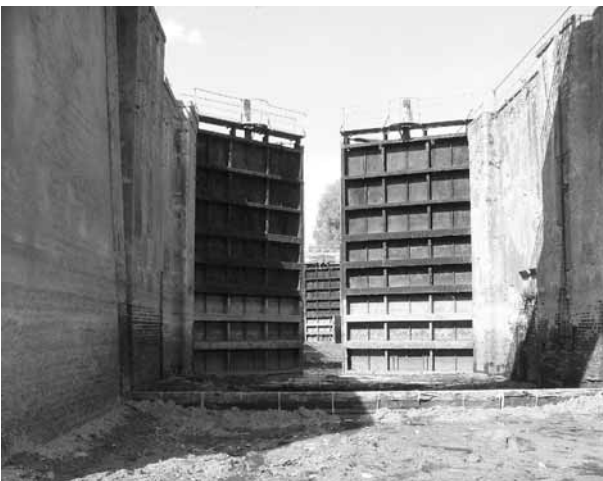
A projekt 2010. szeptember 1-én indult és 2012. február 29-én fog zárulni.

Az ADUVIG mint projektgazda feladata volt a pályázat kiírása, a pályázattal lebonyolítása, a beérkezett tervek véleményezése és elfogadása. A közbeszerzési eljárás keretében a tervezést a Víziterv Environ Kft. nyerte meg. A munka során folyamatos egyeztetések történtek a tervezőkkel, akik

az egyeztetés eredményeit beépítették a tervekbe. Nehezítette a helyzetet a tervezési feladat bonyolultsága, a tervezésre rendelkezésre álló rendkívül rövid idő és azok a speciális közbeszerzési szabályok is (PRAG eljárásrend), melyek a magyar gyakorlatban kevésbé elterjedtek és ismertek.

A csatorna lerekesztése

A víztelenített zsilip

Látványos része volt a tervezésnek szeptember első napjaiban a bajai Deák Ferenc-zsilip víztelenítése. A zsilip alatt a csatornát ideiglenes mederelzáró gáttal lerekesztették, a vizet kiszivattyúzták a mederből. Így láthatóvá vált a mederben lévő iszapmennyiség, és elvégezhetőek voltak a zsilip talajmechanikai és a statikai vizsgálatai. A zsilip alaplemeze és falazatai műszaki állapotának feltárása, az esetleges repedések és kiüregelődések meghatározása újszerű geodéziai és fotogrammetriai eljárásokkal történt, amely alapján elkészült a zsilip térbeli méretarányos modellje is. Erre azért volt szükség, mert az Európában is egyedülálló, téglafalazatú zsilip 135 éves, sokszor volt kitéve súlyos igénybevételnek és a Baja–Bezdán között húzódó árvízvédelmi fővédvonal egyik kritikus helye. A múlt év-

tizedekben többször részlegesen felújították, de szerkezeti kialakításából és fokozott igénybevételéből adódóan teljes körű felújítása mára indokoltá vált, hiszen továbbra is meg kell felelnie az alábbi elvárásoknak:

– a tápvíz gravitációs bevezetése a Dunából a Baja–Bezdáni csatornába,

– dunai árvíz esetén az árvíz kizárása a Baja–Margita-szigeti árvízvédelmi öblözetből,

– alacsony dunai vízállás esetén a víz visszatartása a Ferenc-tápcsatornában.

A csatorna rekonstrukciós terveinek elkészítéséhez szükséges geodéziai felmérés a nyár végi, kora őszi időszakban történt, 50 méterenként vizsgálták a keresztmetsvények mederjellemezőit, növényborítottsági paramétereit. A tervezés alapjául megfelelő pontosságú GPS készülékek használatával, EOV koordináta rendszerben készült három dimenziós terepmodell szolgált. A tervezett beavatkozásokat az adott csatornaszakasz jellemzői szerint határozták meg.

A műszaki felmérésekkel párhuzamosan ökológiai tanulmány is készült. A tanulmány áttekintette és elemezte a csatornáról meglévő eddigi vízminőségi adatokat. A Vízügyi Igazgatóság által végzett korábbi vízminőségi hossz-szelvény vizsgálatok eredményeit kiegészítették újabb hossz-szelvény vizsgál-

lattal, tekintettel azokra a biológiai komponensekre, amelyekről nem állt rendelkezésre elegendő adat. A mesterséges csatorna eléréndő biológiai állapotának meghatározása azon alapult, hogy milyen tulajdonságokkal kellene rendelkeznie egy nagy méretű, síkvidéki természetes vízfolyásnak, és a mesterséges csatorna szükséges funkciójának mellette ezekből melyek biztosíthatók az élővilág számára. A tanulmány a csatorna ökológiai állapotának ismeretében, a jó ökológiai potenciál elérésének érdekében javaslatokat fogalmazott meg a tervezők számára.

A tervezők a geodéziai felmérés eredményeire alapozva és az ökológiai tanulmány megállapításait is figyelembe véve elkészítették a vízfolyás részletes kotrási tervét. Ez csak olyan mértékű kotrást tartalmaz (az eredeti meder jellemzőinek

megváltoztatása nélkül), amely az elmúlt időszakban felhalmozódott, helyenként nagy mennyiségű, tápanyagban gazdag iszap eltávolítását szolgálja. A jelentős mennyiségű növényi tápanyag eltávolításával megfiatalíthatjuk a csatornát. A munkák során azonban átmeneti vízminőség romlással is számolhatunk, hiszen a megmozgatott, tápanyagban gazdag üledékből felszabaduló tápanyagokat a növényzet azonnal képes felhasználni, ebben az időszakban a beavatkozások közelében átmenetileg nagyobb mértékű növényesedés, oxigénhiányos állapot is várható. A kedvezőtlen hatások csökkentése érdekében a beavatkozásokra szakaszosan kerül sor.

A tervezés során egyeztetések történtek a vízfolyás által érintett települések önkormányzataival. A tervek lehetőség szerint tartalmazzák az általuk megfogalmazott igényeket is, amelyek strandok, csónakkötők, szabadidős jóléti terek kialakítására vonatkoznak. Az önkormányzatok ugyanakkor segítséget nyújtanak a kikotort iszap elhelyezésére szolgáló lerakóhelyek rendelkezésre bocsátásával, ami igen fontos feltétele a beavatkozások megtételének.

A tápcsatorna Hercegszántó alatti szakasza természetvédelmi oltalom alatt álló terület (a Duna–Dráva Nemzeti Park Béda-Karapancsai Tájegységéhez tartozik), egyben Natura 2000-es terület (6. fotó), ezért a csatornát érintő munkálatokhoz a Nemzeti Park hozzájárulása is szükséges. Az egyeztetések megtörténtek, a munkálatokat az előforduló védett fajok zavarásának elkerülésével kell végezni.

A több mint egy éve tartó folyamat során elkészültek a műszaki tervek, köztük a kotrási tervek és az ökológiai tanulmány. A jövőben az ADUVIZIG a pályázati lehetőségek függvényében tervezi a munkálatok végrehajtását. A Ferenc-tápcsatornáról született eddigi legátfogóbb, legalaposabb műszaki ismeretek rendelkezésre állnak. Az ADUVIZIG célja, hogy a városban tanuló leendő vízügyes szakembereknek és minden érdeklődőnek legyen lehetősége azokat megismerni. A Magyar Hidrológiai Társaság Területi Szervezetével és az Eötvös József Főiskola Műszaki és Gazdaságtudományi Fakultásával közösen előadóülést szervez *A Baja–Bezdáni csatorna és a Deák Ferenc zsilip rekonstrukciós terveze* címmel a főiskola Bajcsy-Zsilinszky úti épületének Török László termében (I. em. 108.) 2012. február 9-én, 10 órai kezdettel. E cikk célja a konferencia ajánlása, ismerve azt a tény, hogy sok helybélinek szívügye a Ferenc-tápcsatorna.

100 éve történt Kína ébred

**„...akármilyen bajai is vannak Kínának, van benne valami egészséges életöszön,
valami különös, természetfölötti, rendkívüli életerő.” (Lin Yutang, 1936.)**

1912. február 13-án Pekingben kikiáltják a kínai köztársaságot. Ideiglenes elnöknek Szu Jat-szent választják meg, aki polgári foglalkozása szerint orvos, szellemi habitusát tekintve eltökélt forradalmár. Hazatér Japánból a haditudományban jártas katonatiszt, Csang Kaj-sek is. 1923-ban majd őt bízzák meg a pekingi katonai akadémia parancsokságával. Ez idő tájt jelenik meg a kínai kommunista párt hierarchiájában a szorgos és konok apparatcsik, Mao Ce-tung. Színre lépett tehát az a három személyiség, aki főszereplője lesz Kína harccal, vérrel, szenvedéssel telített újkori történelmének. Kortársak mindhárman, főként a két utóbbi, akik aggastyán korukig erőltetik alattvalóikra rögeszmévé csontosodott ideáikat.

A „Mennyei Birodalom” történelme és kultúrája még a művelt európai számára is jórészt ismeretlen terep. Ez az információhiány erősen torzítja földrésziünk polgárainak világképét, hiszen Keleten már több évezrede egy olyan császárság jött létre, mely fejlettség tekintetében számos területen megelőzte kontinensünket. Még meglepőbb, hogy műszaki-tudományos termelékenységét és ebből fakadó versenyelőnyét a 17. századig megtartja.

Tűzzük ki a kronológia szilárd tájékozdási pontjait. A homéroszi eposzokat az európai történelem ködbe vesző múltjának határán lebegő mítoszoknak tekintjük. Ám akkor, amikor a mondabeli Akhilleusz és Hektor ádáz csatájukat vívják a valóban létező Trója falai alatt, Kína császárainak már három évszázados írott történelme van. Ez korántsem egy barbár törzsszövetség házi krónikája, hanem egy jól szervezett birodalom precíz históriája. Különös értékkel bírnak a társadalom technikai fejlettségére vonatkozó részletek. Ismerik a bronzötvözetet, és öntésére ötletes eljárást dolgoznak ki. A négy évezrednél is régebbi leletek bizonyítják, hogy az olvadt fém bonyolult, kecses, művészi forma felvételére tudják rábírní. Kohósítási tudományuk szerfelett fejlett. Az antimont, melynek Egyiptomban és Rómában csak oxidját tudják előállítani, képesek tiszta fémmé redukálni. Míg Európában vaskorról beszélünk, és csak hosszú századok után alakul ki az acéllá nemesítés technika, a kínaiak már Kr. e. 2220-ban előál-

lítják e rugalmas fémeket. Sikerük titka a felismerés: a magnetit nevű ásványt kell kohósítani. Ez tartalmazza a 0,3 százaléknyi szenet, mely biztosítja az acél különleges tulajdonságait. Európában viszont a limonitot (gyepvasércet) kohósítják, mely csupán lágúvas előállítására alkalmas.

A „menny fiainak” legnagyobb bravúrja a porcelánkészítés eljárásának felfedezése. A technika kidolgozása nem könnyű feladat. A leletek tanúbizonysága szerint Kr. e. 200-tól nyolc évszázadon át kísérleteznek a porcelánhoz egyre jobban hasonló kerámiák előállításával. A siker pillanata a Tang-dinasztia korszakában, Kr. u. 617-ben érkezik el. A kidolgozott technológia bonyolultsági foka nem marad alatta egy modern gyógyszerkészítményének. A kaolint, földpátot és kvarcot pontos súlyarányban kell elegyíteni. A nyersanyagokat azonban csak több fokozatú tisztítási folyamattal lehet kinyerni. A vízzel masszává gyúrt keveréket hosszas, hideg előkezelésnek vetik alá. És mind ez ideig a művészi formázásról, festésről, zománcozásról és a gondos kiégetésről még szó sem esett. A végtermék – mondjuk egy festett teáscsésze – artistikus formájú. Fala tojáshej vékonyságú, színei ragyognak, anyagán átdereng az éles vonalú árnyékot vető fény. Nézzük az összehasonlító adatot. Ezeregy száz év telik el, míg a sarklatán szász alkimista, Friedrich Bötger szinte véletlenül újra felfedezi a porcelángyártás titkát.

Nem kevésbé imponáló a selyemszövés eljárásának kifejlesztése. Az természetes fajfejlődési véletlen, hogy a selyemhernyó tenyészhelye Kelet-Ázsia. Az viszont már a fondorlatos, találékony elme zseniális villanása, hogy a bebábozódó féregtől elragadják a csillogó szálfonalat, mielőtt pillangóvá válva tönkretenné művét. A fényes ragyogású egyedi szálakat fonallá sodorják, és kifejlesztik a selyemszövés utánozhatatlan kínai technológiáját. Termékeiket már a római császárok idejében ismeri Európa. Természetesen a vevőkör a luxus legvastagabb erszényű hódolóiból kerül ki. Egy vég selyem az azonos súlyú szinaranyal egyenértékű. Nem érdektelen adat, hogy a selyemhernyó-tenyésztést Huang Ti császár már Kr. e. 2630 körül elrendeli.

A kínai ötletességre jellemző, hogy megalapozzák az elhasznált textiltermékekre telepített ipart. A mandarin se-

lyemköntöse éppúgy elrongyolódik, mint a kuli vászoninge. Nos, mi lenne, ha a hulladékot szálaire tépnék, a masszát ványolnák, hengerelnék, simítanák, adjusztálnák? A „rongypapírgyártás” gondolata akkortájt fogalmazódik meg, mikor a művelt Róma kedvelt foglalatossága, hogy a núbiai oroszlánok étvágyát az aréna közepére terelt keresztényekkel csillapítsa. Az időpont és a feltaláló neve ismert: Kr. u. 105., Cai Lun mester. A rongypapír feltalálásával a sárgák bizony ezerkétszáz évvel előzték meg kontinensünket.

De lépünk tovább a papírra rótt szöveg megsokszorozása irányába. Míg Nyugat kolostoraiban ügyes kezű és tudós szerzetesek rójják a cinóber iniciálékat követő fekete sorokat a kódexbe, Kínában felfedezik a könyvnyomtatást. Kr. u. 593-ban már nyomdúcokra véselt, összefüggő szövegeket nyomnak papírra. Az eljárást 1040-ben Pi Cseng fejleszti tovább. Rájönnek a szöveg elemeire bontásának lehetőségére. A kínai „betű” azonban teljes szót, illetve fogalmat jelent, tehát a szedőszekrénynek sok ezer egyedi elemet kell tartalmaznia. Gazdasági rendszerük fejlettségét és stabilitását jelzi, hogy a találmányt Kr. u. 600-ban papírpénz nyomtatására is felhasználják. Újításuk több mint egy évezreddel előzi meg az európai államokat.

Külön fejezetet érdemelne a katonai felhasználású találmányok története. A számszerj kifejlesztésében két évezreddel előzik meg kontinentális középkorunkat. A nyílpuska nagy energiájú lövedéke lényegesen veszedelmesebb, mint az íj által kiröppentett vessző. Átütí a legvastagabb páncélt is. Érdemes az összehasonlításra az a tény, a lőport már Kr. u. 1044-ben felfedezik. E játékos kedélyességű népre jellemző, hogy a veszélyes keveréket először ünnepi tűzijátékokra, pompás csillagszórást produkáló rakéták előállítására használják. Dokumentáció bizonyítja azonban, hogy később a haditechnikai felhasználásra alkalmas eszközt bevetik a mongolok ellen. Mikor 1232-ben a tatárok Pekinget ostromolják, egy mozsárszerű löveg tűzokádó bombáját zúdítják tömött soraikra.

Figyelemre méltó alkotás a mellékágakkal együtt négyezer kilométer hosszú Nagy Fal megépítése is. Monumentalitását mutatja, hogy ez volt az egyetlen emberi alkotás, me-

A Nagy Fal egyik szakasza

lyet szabad szemmel is felismertek 1969 júliusában az Apolló 11 Holdra szálló utasai. Megfigyelik a természetes mágnesség egyes ércfajtákon mutatkozó jelenségét. Kreativitásukat minősíti, hogy a magnetitből kimetszett rudacskákkal már Kr. e. 1160-ban iránytűt készítenek. Említésre méltó az is, hogy tükörlánc segítségével kidolgozzák az optikai üzenettovábbítás módszerét. Szellemes eljárásuk egy évezreddel előzi meg az Európában kifejlesztett karos telegráf rendszer elterjedését. További adat: Vasson misszionárius Kr. u. 1306-ban beszámol egy léggömb kísérletről. A ballon valamilyen könnyűgáz töltéssel Pekingben emelkedett levegőbe. A Montgolfier fivérek hőléggömbje Párizsban 1783-ban végzi eredményes repülését.

Nemcsak technikai, hanem az elméleti tudományok területén is alkottak maradandót. A Pitagorasz-tétel úgynevezett „kínai bizonyítása” kétségtelené teszi, hogy ehhez az alapvető elemi geometriai felismeréshez önállóan jutnak el. Csillagterképeik feltűntetik és rendszerezik az északi égbolt szabad szemmel látható égitestjeinek negyven százalékát. Kr. u. 1054-ben elsőként figyelik meg és írják le a szupernova jelenséget. (Ez a hatalmas magfizikai energia-felszabadulás a hidrogénbomba robbanásához hasonló.) A 20. századi csillagászati megfigyelések igazolták, hogy a kínaiak a négyezer fényévnél távolabban lévő Rák-köd kialakulásának kezdetét észlelték.

Összefoglalásul hallgassuk meg Lin Yutangnak, az írónak szeretett hazájára vonatkozó, páratlan tömörségű remeklését:

„A legrégebb élő nemzet, amelynek folyatólagos kultúrája van; népessége a legnagyobb; valamikor a világ legnagyobb birodalma volt, és hódításokat tett; a legfontosabb találmányok egy részével ő ajándékoz-

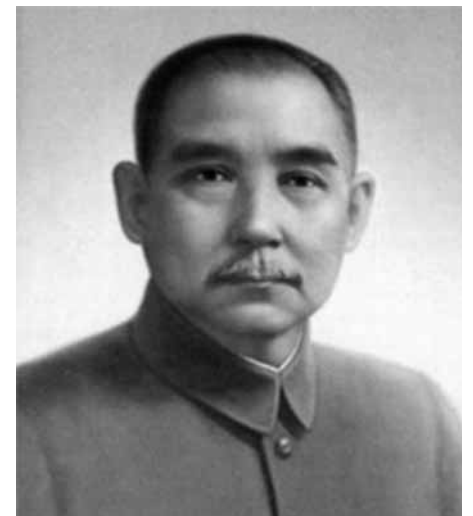
ta meg a világot; irodalma, filozófiája, életbölcseisége egészen az övé; a művészet területén pedig szárnyalva járt ott, ahol mások csak a szárnypróbálgatásig jutottak el.”

A „Mennyei Birodalom” képzőművészetének, építészetének, irodalmának értékelése további tanulmány tárgya lehetne. Érdekes azonban a következő tény. Kína fiainak ötletessége, szellemi alkotóereje a 17. századtól határozott hanyatlást mutat. Európa utolsó kétszáz évének hatalmas tudományos-technikai forradalmába új eredményekkel alig tudnak bekapcsolódni. Jellemző a következő adatkár. Fizikai, kémiai, orvosi Nobel-díjat az ezerháromszáz milliós populációból mindössze két fő szerez. Ez alatt az idő alatt a tízmilliós Magyarország legalább hat olyan tudóst vallhat magáénak, akiknek hazánkhoz tartozása aligha vitatható.

Kína írásos dokumentumokon alapuló történetét egy törésvonal osztja ketté. A császári dinasztiák három és fél évezredét a modern állam egy évszázada követi. A korszak kezdetét kijelölő évben, 1912-ben a karizmatikus személyiség, Szun Jat-szen kerül a történelem fókuszpontjába. Negyvenhatodik évében jár, és múltja nem szűkölködik viharos eseményekben. Mindössze két évre terjedő orvosi praxisát a hivatásos forradalmár státusára cseréli fel. A történelem azonban késlekedik a sztárszerep ráosztásával. Az emigráns tucatnyi, sorra elbukó forradalom inspirálója vagy tevőleges résztvevője. A császár azonban kemény és messzire nyúló kezű ellenfél. 1896-ban a londoni nagykövetség ügynökei lefűlelik és diplomáciailag védett területre hurcolják. Csupán a sajtóbotrány és a brit kormány erélyes tiltakozása szabadítja ki. Aligha csodálható, hogy a kudarcokat valló forradalmár tizenhét éves odisszeája során bebarangolja Indokínát, Japánt, a Ha-

waii-szigeteket, az Egyesült Államokat és Európát. A hosszú emigráció hozadéka viszont, hogy a nyugati világot, a demokrácia eszmerendszerét sokkal alaposabban ismeri meg, mint bármely más kínai politikus. A száműzött európai és amerikai elfogadottságához nagy mértékben járult hozzá, hogy már 1885-ben keresztényi hitre tér. Meglepő módon a konfucianus, illetve Lao-ce hitét valló anyaország népe sem idegenedik el a renegáttól.

Az ifjú kínai köztársaság azonban nem bizonyul stabil államképződménynek. A közel tízmillió négyzetkilométernyi óriási területen nem tud úrra lenni a központi hatalom. A Nemzeti Párt (Kuomintang) megkísérli a széthúzó erők összefogását. Különös módon a forradalom fellobbanása és a mandzsu uralkodóház megbuktatása után mind az USA, mind Anglia érdektelenséget mutat a kínai köztársaság sorsa iránt. A diplomáciai vákuumot jó érzékkel használja ki a Szovjetunió. Adolf Joffe orosz diplomata 1923-as tárgyalásai nyomán a Kuomintang szervezetén belül megjelenik a kommunista párt. 1925-ben Szun Jat-szennel végez elhatalmasodó rákbetegsége, és színre lép a katonai vezető, Csang Kaj-sek tábornok.

Szun Jat-szen (1866-1925)

A parasztság körében eredményesen agitáló kommunisták felébresztik Csang jogos feltékenységét. A bolsevik típusú párt kilép a Kuomintangból, majd kirobban a fegyveres harc. 1934-ben indul a „nagy menetelés”, melynek során a párt fegyveres erői és szimpatizánsai Észak-Kínában gyülekeznek össze. A legtekintélyesebb kommunista vezér ekkor már Mao Ce-tung. Az ellenséget kiszorító Kuomintang rendszere azonban nem mutat gazdasági ütőképességet. A köztársaság már negyed százada megalakult, a kapitalizmus termelőképességét azonban nem sikerült honi talajba plántálni. Jellemző a kö-

Csong Kaj-sek (1887-1975)

vetkező, 1936-os adat. A 424 milliós lélekszámú ország exportja mindössze kétszerese a korabeli Magyarországnak. A dinamikusnak nem mondható fejlődést végleg megakasztja az 1937-ben bekövetkező japán támadás. Mivel az elavult felszerelésű kínai hadsereg hatalmas létszámfölénye birtokában sem tudna ellenállni a japánoknak, a külföld hadianyag-szállítványokkal siet Csong Kaj-sek segítségére. Érdekes e jótét lelkek áldozatkészségének összehasonlítása. Franciaország, Nagy-Britannia és az USA összesen 250 millió dollár értékben szállít. A Szovjetunió viszont Csongnak – aki nemrég még kedvvel és gyönyörűséggel aprította a kommunistákat – 262 millió dollár értékű fegyvert utal ki.

Döntő fordulatot hoz az 1941-es év. Japán orvtámadása hadüzenetre kényszeríti az USA-t és Nagy-Britanniát. A szigetország hajóhada blokád alatt tartja a kínai partokat, megszűnik a tengeri szállítás lehetősége. Ekkor a két angolszász hatalom olyan heroikus vállalkozást hajt végre, mely a világháború legnagyobb műszaki teljesítményei közé tartozik. Mivel Burmát lerohanják a japánok, lehetetlen Kínát szárazföldön megközelíteni. Megszervezik a Himalája fölötti légihidat. A havi tízezer tonnás teljesítményt egy év alatt negyvenötezer tonnára emelik. Az amerikai és brit pilóták teljesítménye emberfeletti. A C-47-es szállítógepeket legfeljebb hétezer méteres szolgálati magasságra tervezték. A maximálisan terhelt járműveket a gyilkos sziklacsúcsok fölé, több mint nyolcezer méterre kellett felhajtani. Mivel a Bramaputra völgyéből felszállva ezerötven kilométer tesznek meg, az üzemanyag súlya a hasznos terhet mindössze három tonnára zsugorította. A

negyvenötezer tonna elszállítása tehát naponta ötszáz gép felszállását igényelte. Az amerikaiak kínai repülőterekre telepítik a Chennault tábormok vezetése alatt álló 14. repülőcsoportot. A B-17-es és B-29-es légierődökkel felszerelt „repülő tigrisek” viszonylag közelről mérnek csapást a Japán-szigetekre. Az amerikaiak Csong hadseregének teljesítményével nem lehetnek elégedettek, mert Stilwell altábornagyot delegálják Kínába, aki a generalisszimusz vezérkari főnökeként tevékenykedik 1945-ig. Értéktelét jelzi, hogy két hadosztályt a légihidon azonnal Indiába transzportál, ahol korszerű kiképzést és fegyverzetet kapnak. A folyamatosan érkező amerikai vezérkari tisztek a háború végéig további harmincöt hadosztály szervezettségét és ütőképességét próbálják korszerű szintre emelni.

A végső győzelem Csong Kaj-sek országát szinte váratlanul emeli világhatalmi rangra. Vétőjoggal felruházott állandó tagja lesz a Biztonsági Tanácsnak. A következő négy év azonban megmutatja, hogy sem az 1912-es forradalom vezérlő szelleme, Szun Jat-szen, sem később Csong Kaj-sek nem teremtették meg egy életképes demokrácia építményét. A Mao Ce-tung vezette kommunista hadsereg támadásba lendül, és a generalisszimusz – bár az amerikaiak bőkezűen támogatják – mégis kiszorul hatalmas birodalmából. A csúfos kudarc nem csak az jelzi, hogy az egyszerű kínai lélek nem bizonyult fogékonyra Szun Jat-szen Európából importált eszméire. Csong rendszere nem egy demokratikus modell megvalósulását hozta. A korrupció és erőszakos rezsim az ország népének túlnyomó részében ellenszenvet ébresztett fel. Kína egyszerű fia joggal vélte azt, hogy a császárok elűzésével és az új hatalom nyeregbe ültetésével eben gubát cserélt. Meglepő viszont, hogy Csong Kaj-sek, a bukott diktátor, Tajvan szigetére menekülve egy elfogadható életkörülményeket kialakító országocskát hoz létre.

A kínai történelem 1949 és 1976 közé eső szakaszára Mao Ce-tung félelmes árnyéka vetül. Paradox helyzet, hogy mind az elűzött Csong, mind a diadalmaskodó Mao ugyanazon fészekaljban nevelkednek. Mindketten a Kuomintangból indulnak nagyra törő politikai pályájukra. A kommunista vezér nem végez egyetemet, ideológiai képzettségét autodidakta úton szerzi. A marxizmus dogmáit azonban a kínai viszonyokat figyelembe véve módosítja. A proletárdiktatúra kivívására nem a munkásosztály, hanem a ország lakosságának kilencven százalékát kitevő szegényparasztság hivatott. 1949-ben valóban a nyomorgó, éhező, elgyötört kínai parasztság űzi el a Kuomintangot.

Mao Ce-tung (1893-1976)

A proletárdiktatúra természetesen Kínában is a szovjet modell szerint működik. Az alattvalói függőség mértéke a császári kor idejét idézi vissza. A könyveit és tanulmányait ontó Mao nézeteit a partapparátus a csalhatatlanság rangjára kívánja emelni. A következmények nem is maradnak el. Győzni könnyebb volt, mint kormányozni. Már 1955-ben nyilvánvaló lesz, hogy a mezőgazdaság korszerűsítéséhez szükséges gépek vasanyagát a fejletlen kohóipar nem tudja előállítani. Mao fejéből kipattan a zseniális gondolat: „népi kohók” ezreinek létesítésével termeljük ki a hiányzó nyersanyagot. Az őskori módszerekhez való visszatérés természetesen tökéletes kudarcot vall. A vezér kifogyhatatlan ötletei, a „kulturális forradalom” és a „nagy ugrás” tovább fokozzák a Mennyei Birodalom egyébként is elviselhetetlen gazdasági és társadalmi káoszát. Mao azonban hatalmas katonai és partapparátustól védve, toronymagasságban, isteni háborítatlanságban trónol a felülről simának tűnő indulattenger viharzása felett. Eszméinek megtermékenyítő és teljesítményfokozó hatásáról idézzünk egy tanmesét a központi pártlap, a Zsenmin Zsibao anyagából. A klinikai központban agyműtétet végeznek. A professzor feltámasztott könyökkel, a parányi műszereket tizedmilliméternyi pontossággal mozgatva hajol az árnyékmentes lámpáktól élesen megvilágított műtési felületre. Az életfunkciókat folyamatosan ellenőrző műszerek zümmögésébe tagoltan olvasó hang vegyül. A pártutasítás szerint az egyik asszisztens Mao Ce-tung könyvéből vett kádenciákat olvas fel. Nem is marad el a jótékony hatás: a sebész szakmai judíciuma kiélesedik, manuális készsége fokozódik, és még a kétesnek látszó kimenetelű operáció is pompásan sikerül.

A bölcs vezér 1976-ban teljesíti be Konfuciusz tanításait és lép át a parlagi létezés világából a nemlét éteri szférájába. Alig telik el két év, és a rövid emlékezetű utódokban elhomályosulnak Mao örökbecsű tanításai. Gyanítani kezdik, hogy a „Nagy Kormányos” (ez a vezér egyik díszítő jelzője) valahol irányt vétett.

1978-ban gyökeres gazdasági fordulat következik be. A parasztság visszakapja és hanyagszorgalommal kezdi művelni misztikus vonzódásának tárgyát, az édes anyaföldet. A kapitalizmus csíráit korábban inkvizítori

buzgalommal gyomlálógató pártideológusok a magántulajdonú élelmiszer-feldolgozó üzemek alapítását kezdik ösztönözni. Tizennégy városban létesítenek külföldi bankfiókot, behatol és korszerű üzemeket alapít a nyugati tőke. A déli tartományokban felvirágzik a vegyes tulajdonú tőkés nagyipar.

A változás irányát és mértékét legvilágosabban a számadatok jelzik. 1993-ban Kína bruttó hazai terméke 580 milliárd dollár. Ugyanekkor Németország 1900 milliárd dollárnyi értéket termel. 2006-ban Kína 2642 milliárd dollárt produkál, és csak kis különb-

séggel szorul a konkurens mögé a világgazdasági rangsorban. Természetes, hogy egy elmaradott birodalom matematikailag érthetőn mutat ki nagyobb ütemű fejlődést, mint az ipari telítettség csúcán járó ország. Az is tény, hogy a 81 milliós lélekszámú Németország gazdasága így is tizenötszörösen termelékenyebb a Mennyei Birodalomnál. Nem tagadható viszont, hogy ez az Európa méretű, hatalmas ország az utolsó három évtizedben történelme új, minőségileg megváltozott szakaszába lépett.

Dr. Dániel József

Tiszta szívvel a Szentföldrért

800 éve zajlott a gyermekek keresztes hadjárata

A marxista történetírás igazából sohasem tudott mit kezdeni az érett középkort végigkísérő keresztes mozgalommal. A Szentföld muszlim uralom alóli felszabadításáért indított harcok sorozata ugyanis az osztályharcos szemléletbe nem volt beilleszthető, hiszen uszályába a legelső néprétegektől egészen a legnagyobb hatalmú európai uralkodókig sokan bekerültek. A több évszázadon át húzódo mozgalom ráadásul nem egyszerűsíthető pusztán vallási kérdéssé sem, hiszen mögötte egészen mély gazdasági és társadalmi kérdések is meghúzódtak. De a nyugat-európai történetírás számára is érthetetlen volt az a fanatizmus, amely a legkülönbözőbb rétegekbe tartozókat magával ragadta, hogy fegyverrel küzdhessenek a Szentföldrért. Az idén 800 éve lezajlott gyermekek keresztes hadjárata a mai ember észjárása szerint ebben az eseménysorban is felfoghatatlannak tűnik.

Előzmények

A 11. században fellángolt keresztes eszme eleinte komoly sikereket ért el, hiszen az 1096-ban II. Orbán pápa hívó szavára összegyűlt nyugat-európai kereszteslovagok az ún. első keresztes hadjárat során (1096-1099 között) – kihasználva közel-keleti arab államok egymás közti vitáit – meghódítják Jeruzsálemet és a Szentföld jelentős részét. Az elfoglalt területeken hamarosan létrejön a Jeruzsálemi Királyság, és formálisan ennek hűbéres államaiként az Antiochiai Fejedelemség, az Edesszai Grófság és a Tripoliszi Grófság. Az újonnan megszervezett keresztes államokban a nyugat-európaihoz hasonló hűbéri rendszert vezetnek be, hiszen a lovagok egy része itt te-

lepedik le. A keresztes harcosok záradokok védelme érdekében várakat és kolostorokat építenek, és létrejönnek itt a különböző keresztes lovagrendek (johanniták, templomosok, Német Lovagrend) is, akiknek éppúgy vannak karitatív-betegápoló, mint védelmi feladatai. Az Európával fenntartott kapcsolat új impulzust ad a Földközi-tengeren zajló ún. levantei kereskedelemnek is, amely az öreg kontinenst számos luxuscikkkel és nagy értékű fűszerrel látja el, de közvetve a műveltség kiszélesedéséhez is hozzájárul. A helyben élő nem keresztes lakosság integrációjával azonban nem is nagyon kísérleteznek. Az egyes államok egymással, Bizánccal és az arabokkal szembeni gyakori konfliktusai jelentősen gyengítik őket, ráadásul az eltérő népcsoportokhoz tartozó keresztesek között is ellentétek vannak.

A 12. században emiatt a rendszeren már komoly repedések mutatkoznak; 1144-ben Imadeddin Zenki moszuli emír elfoglalja Edesszát, amelyet a 2. keresztes hadjáratban (1147-1149) a francia (VII. Lajos) és német (III. Konrád) uralkodó által vezetett sereg sem tud visszafoglalni. Sőt, 1187-ben Szaladin egyiptomi szultán a hattini csatában megsemmisítő győzelmet mér a keresztesekre, majd pedig Jeruzsálemet is visszaveszi tőlük. A három legnagyobb európai uralkodó, I. (Barbarossa) Frigyes német-római császár, I. (Oroszlánszívű) Richárd angol király és II. Fülöp Ágost francia király által vezetett 3. keresztes hadjárat (1189-1192) is csak annyit tud elérni, hogy a keresztesek megszerzik a Tyrus és Jaffa közti szűk tengerparti sávot, és a záradokok engedélyt kapnak szent helyek látogatására. (A Jeruzsálemi Királyság névleg még fennmaradt, de a nevét

adó város nélkül.) A középkor egyik legnagyobb pápája, III. Ince (1198-1216) sem hagyta volna kialudni a keresztes eszmét, ám az általa meghirdetett 4. keresztes hadjárat (1202-1204) csak arra volt jó, hogy lejárassa a keresztes eszmét: a főképp francia lovagokból álló sereg el sem jut a Szentföldre, mert erejét Konstaninápoly ostromára pazarolja, ám csak a város bevétele sikerül, a görög és a római egyházat nem tudják ekkor sem egyesíteni, ráadásul a „latinok” kíméletlen fosztogatásai és kegyetlenkedései mély nyomokat hagynak a bizánci lakosságban.

Új sereg szerveződik

III. Ince pápa továbbra is hisz a keresztes eszmében, igaz, erőit egyelőre inkább a Dél-Franciaországot magával ragadó albigen (katar) eretnység ellen akarta koncentrálni. Emellett zajlott már ekkor a Hispánia visszafoglalására irányuló harc is, amelyet a pápa ugyancsak keresztes hadjáratnak nyilvánított. (Közben a Közel-Keleten a muszlimok újabb területeket hódítottak el a keresztényektől.) A pápa ezért az egész keresztény világban általános körmeneteket hirdetett meg „az egyetemes egyház békéjéért és a keresztény népért”, de valójában azért, hogy felszítsa a muzulmánok elleni gyűlöletet, és hirdesse az előbb-utóbb meginduló keresztes háborút. A kapcsolódó miséken a 68. zsoltárt is megváltozott szöveggel énekelték: „Felkél az isten, elszélednek ellenségei” helyett „Felkél az isten, hogy szétszórással el- lensegei” hangzott el latinul. Franciaországot fanatikus vándorprédikátorok árasztották el, akik azt terjesztették, hogy csak ártatlanok és szegények lehetnek képesek Krisztus sírjának felszabadítására.

A felszólításra azonban a pápai várakozással szemben nem annyira a kor nagy uralkodói reagálnak, hanem egy furcsa és hátborzongató mozgalom bontakozik ki belőle. 1212 májusában ugyanis egy tizenkét éves pásztorfiú, a Cloyes nevű faluból származó Étienne (Stéphane, István) azzal jelentkezik II. Fülöp francia királynál Saint-Denis-ben, hogy levelet hozott neki, amelyet maga Jézus Krisztus bízott rá. Állítása szerint Krisztus zarándoknak öltözve megjelent neki, miközben juhait őrizte, és megparancsolta, hogy hirdessen keresztes hadjáratot. Fülöp nem hitt neki, és hazaküldte a fiút, ám az mégis kiválasztott vezetőnek tekintette magát, aki ott fog sikereket elérni, ahol a romlott erkölcsű felnőttek csődöt mondtak. (Sokan hitték azt, hogy az eddigi kudarcok a résztvevők erkölcstelenségei, pénzsóvársága miatt következtek be.) Étienne hitt abban, hogy belőle is prédikátor lehet, és már a Saint-Denis-i apátság kapujában megkezdte a térítést, majd bejelentette azt, hogy egy csapat gyermek élén indul majd a kereszténység megmentésére. Előtűk megnyílik majd a tenger, száraz lábbal jutnak el a Szentföldre, ahogy Mózes előtt is megtette ezt a Vörös-tenger. A nagyszerűen szónokló, bár hisztérikus hajlamú fiú hívására gyermekek csapatostul gyűltek köréje, első sikerei után pedig körútra indult Franciaországban, hogy egybehívja a gyerekeket, és hamarosan általa megtérítettek prédikáltak országszerte. Abban állapodtak meg, hogy egy hónap elteltével Vendôme-ban találkoznak, és onnan indulnak keletre.

Rövid időn belül prédikálásainak híre eljutott a Rajna-vidékre is. Néhány hét után egy Nikolaus (Miklós) nevű német fiú ugyanis a kölni „Háromkirályok ereklyetartójánál” (ez utóbbit Barbarossa Frigyes szerezte be korábban) lényegében ugyanazt az üzenetet kezdte hirdetni. Annyi volt csupán a különbség, hogy míg a francia gyermekek erővel kívánták elfoglalni a Szentföldet, a németek abban is hittek, hogy fegyvertelenül, a „hitetlenek” meggyőzésével is elérhetik céljukat. Néhány hét alatt itt is hatalmas gyereksereg gyűlt össze, készen állva arra, hogy útra keljen Itáliába a tenger felé. Közűk az átlagéletkor valamivel magasabb volt, viszont a sereghez leányok is nagy számban csatlakoztak. „Nikolaus pap vezet minket” kezdettel még indulójuk is született. Úgy tartják, viszonylag nagyobb volt köztük a nemesifjak aránya, de sok csavargó és prostituált is közéjük állt.

Hogy a hitbéli felbuzduláson túl mi motiválta a gyermekek tömegeit (és persze sok esetben az őket útra bocsátó szüleiket), arra nézve legfeljebb találgatni lehet. Persze tény,

Gustave Doré (1832-1883):
Gyermekek keresztes hadjárata

hogy a gyakori háborúskodások és a nyomorúság miatt tömegével csatangolhattak erdőkben, mezőkben, országutakon elhagyott és éhező gyermekek, akik koldulásból, lopásból vagy épp szervezett rablásokból tartották fenn magukat. Esetükben az állandó éhségtől való menekülés, a tömeghisztéria, de akár egyes papok meggyőző ereje is szerepet játszott, és a hadjárat sikere kiutat kínálhatott kilátástalannak tűnő helyzetükből. (A hadjárat és a hosszú út valós nehézségeivel, a leküzdendő földrajzi távolságokkal, fizikai nehézségekkel nem lehetett tisztában.) A nemesi származású ifjak esetében a lovagi hőstettek motiváló erejével is számolni kell, és néhányan talán a szigorú nevelésből is szabadulni kívántak. Az sem kizárt, hogy a kontinens nyugati felének túlnépesedése idején szülők így próbáltak szabadulni gyermekeiktől, akiket nem tudtak eltartani – ám mindez nem több feltételezésnél. A menethez kis számban csatlakozó fiatal papok pedig talán a kolostorokon kívüli értelmes tevékenységet láttak a csatlakozásban, és a vezető oldalán nyilván az igehirdetésben is részt vettek. Az azonban sejtethető, hogy valakik tudatosan szervezték ezt a nyilvánvaló szörnyűséget, hiszen egymástól elég távol eső vidékekről szinte egy időben keltek útra a százalomra méltó gyermekhorádák, és maguktól, mindenfajta tapasztalat híján aligha találták volna meg a tengerhez vezető utat sem.

Franciaországban a sereg kb. harmincezer főre duzzadt, és a városokba sereglert, de ott nem fértek el, így a környező mezőkön ütöttek tanyát. Ezt követően a velük rokonszenvező papok megáldották őket (az egyház hivatalosan nem foglalt állást ügyükben), eltávolították maguktól az

utolsó bánatos szülőt is, majd a sereg megindult dél felé. (A többség gyalog haladt, Étienne azonban „vezérhez méltón” díszes, ponyvás szekéren utazott, míg egyes nemesifjak lovon mentek.) Utazásuk gyötrelmes volt; abban az évben a nyár szokatlanul forró volt, az aszály kevés felesleget hagyott a lakosoknak, így az a szándék, hogy élelmszer-adományokból tartsák el magukat, nem lehetett sikeres. Sok gyerek már ennek az útnak a során meghalt, mások megszöktek és megpróbálták hazajutni. Csak egy kis csoport jutott el Marseille-be a tengerhez. (Egy másik forrás szerint a gyerekek nagyobb része nem is Marseille felé indult el, hanem a vallóniai Liège érintésével kelet felé tartott, majd csatlakozott a német földön szerveződő sereghez.) További sorukról sokáig semmit sem lehetett tudni. Az 1230-as években tűnt fel egy keletről érkező férfi Franciaországban, aki azt állította magáról, hogy egyike volt az Étienne-t Marseille-be kíséző fiatal papoknak. Elbeszélése szerint a gyerekek ott kereskedők hajóira szálltak, ám kettő közülük hajótörést szenvedett Szardínia déli csücskénél, és ezek minden utasa vízbe fúlt. Az épen maradt öt hajót pedig egy afrikai szaracén flotta vette körül, s az utasokat – a kereskedők tudtával és beleegyezésével – az algériai Bougie-ba hurcolták, ahol eladták őket rabszolgának. A hazatérő szerint azok voltak a szerencsésebbek, akik Egyiptomba kerültek, és helybeli kormányzó birtokain dolgoztak. (Állítása szerint 1230-ban még hétszázan éltek közülük.) Arról is beszámolt, hogy 18-an mártírhaltak, mert a bagdadi rabszolgapiacra sem voltak hajlandók áttérni az iszlám hitre. A fiatal pap Egyiptomba került, ahol Al-Kámil kormányzó érdeklődött a nyugati nyelvek iránt, így több társával együtt tanítóként, fordítóként, titkárként alkalmazta őt, és nem kényszerítette hite feladására sem. Őt magát hosszabb „kényelmes rabság” után elengedte. Miután beszámolt minderről az érdeklődőknek, eltűnt a világ szeme elől. (Egy későbbi történet szerint a szaracén rabszolga-kereskedőkkel együttműködő két gonosz marseille-i kalmár azonos azokkal, akiket utóbb II. Frigyes császár kivégeztetett, mert az ő elrablásával is megpróbálkoztak.)

A német gyerekek serege két csoportban indult el. Az egyik, húszezer fős csoport Nikolaus vezetésével a Rajna mentén Basel felé indult el, és átkelt Nyugat-Svájcon, majd a Mont Cenis-hágón át az Alpokon is. Már ennek a rendkívül megterhelő útnak során sok gyermek meghalt az éhségtől, szomjúságtól és a kimerültségtől; a Kölni elhagyó

A német gyermekek egyik feltételezett útvonala

seregnek alig egyharmada jelent meg 1212 augusztusában Genova falai alatt. Itt egy éjszakára menedéket kértek a városfalakon belül, de a helyi hatóságok csak azokat a gyerekeket látták volna szívesen, akik letelepednek a városban. A gyermekek ezt is elégedetten fogadták, hiszen azt remélték, hogy másnap úgyszólván megnyílik majd előttük a tenger. Ez azonban nem hallgatott imádságaikra, amit óriási csalódással fogadtak, és sokan elfogadták a genovaiak ajánlatát, helyi polgárok lettek, zarándokútjukról pedig megfeledkeztek. (Később több genovai család hirdette magáról, hogy ezen bevándorlók leszármazottja.)

Nikolaus és a sereg egy része azonban tovább vonult, mondván: máshol csak megnyílik majd a tenger. Így jutottak el Pisába, ahol egy Palesztinába tartó hajó kapitánya egy csoport gyermeket a fedélzetére vett – ám további sorsukról semmit sem tudni. Nikolaus – továbbra is a csodára várva – hű követőivel Rómába is eljutott, ahol III. Ince pápa is fogadta őket. A pápát buzgó vallásosságuk ugyan meghatotta, de észlelte ostoba naivitásukat is, ezért kedvesen, de határozottan felszólította őket, hogy térjenek haza. (Azzal próbálta csitítani őket, hogy majd felnőtként harcolhatnak a keresztért.) Persze a hazaút sem volt könnyebb; többségük nem is volt képes megbirkózni ennek viszontagságaival, aki tehetett, megragadt az olasz városokban és falvakban. Csak néhány csavargó tért haza a következő év tavaszán, de Nikolaus nem volt köztük. A gyermeküket elvesztő, felbőszült szülők a fiú apján vezették le haragjukat: követelésükre az apát elfogták, és felakasztották. (Szerintük fiát csak elbizakodottságból bátorította.)

Egy másik csoportnyi német zarándok a Szent Gotthárd-hágón keresztül átkelve jutott át Svájcra keresztül Itáliába, és Anconánál érte el a tengert. Amikor a víz nem nyílt meg előttük, megindultak a keleti part mentén Brindisi irányába. Itt néhányan Palesztinába tartó hajókra szálltak, mások csüggedten a hazaútat választották, ám többségük sose jutott el újra az otthonába.

A kételyek

Eddig tart az események hagyományos elbeszélése. Történészek egy része azonban kételkedik abban, hogy mindez egyáltalán megtörtént, és ha igen, úgy, ahogy a források elmesélik. A nijmegeni egyetem egykori középkorász professzora, Peter Raedts szerint ha volt is valamiféle mozgalom 1212-ben Franciaországban és Németországban, annak résztvevői semmiképp sem gyermekek, hanem nyomorban élő fiatalok lehettek. Azt is gyanúsnak tartja, hogy a mozgalomról bővebben beszámoló krónikák mind legalább 40 évvel az események után keletkeztek és ezért kétes hitelűek. Furcsállja azt is, hogy a Loire-tól délre élő 13. század eleji krónikások nem tesznek említést a gyermekkeresztesekről, pedig egy ekkora, Marseille felé haladó sereg aligha maradhatott volna észrevétlenül. Georges Duby és Philippe Ariès francia történészek szerint könnyen lehet, hogy a „gyermekek keresztes hadjárata” (latinul: peregrinatio puerorum) fogalom egy téves fordítás eredményeképp keletkezett. A latin „puer” szó ugyanis szerintük a középkorban nemcsak „gyermek” vagy „fiú” jelentésben volt használatos, hanem „cseléd”, „szolga” értelemben is. Ez alapján viszont elképzelhetőnek

tartják, hogy a mozgalom résztvevői elsősorban nem is kiskorúak, hanem parasztcsaládok olyan gyermekei voltak, akik legfeljebb pásztorkodásból vagy napszámosmunkából tartották fenn magukat, és így a parasztság leginkább kiszolgáltatott rétegét alkották. Egyes vélemények a gyermekeket furulyajátékával elbűvölő és városukból örökre elcsalogató hamelni patkányfogó történetét is ezekkel az eseményekkel hozzák kapcsolatba, de mások szerint az inkább keleti irányú német kolonizációnak szimbolikus ábrázolása volt.

Eleve problémát jelent a témához kötődő források csekély száma. Összesen kb. ötven 13. századi forrás ad hírt az eseményekről (nagyraoszt kolostori évkönyvek), de ezek közül csak húsz keletkezett 1220 előtt. És már a 13. századi forrásokban is jól láthatóan megindult a legendagyártás, a szerzők valós (?) ismereteiket csodás elemekkel színezték ki. Különösen igaz ez az eseményekről legbővebben beszámoló Albéric de Trois-Fontaines, Mattheus Parisiensis és Vincent de Beauvais munkáira. Miután a francia gyermekek az Île de France-ból Marseille-be tartó útvjáról egyedül Albéric számol be, ezt sokan a ciszterci szerzeteskrónikás agyszüleményének tartják.

A keresztes mozgalom vége

Az ártatlanok seregének tehát éppúgy nem sikerült megszereznie a szentföldi területeket, ahogy a harcias lovagoknak sem sikerült megtartania azt. A 13. században ugyan még sor került az 5. (1228-29), a 6. (1248-54) és a 7. (1270) keresztes hadjáratokra is, nem is beszélve még II. András magyar király szerény próbálkozásáról, ám tartós sikereket egyik sem tudott elérni. A 13. század végére az újra megerősödött muszlim államok sorra visszafoglalják az európaiaktól a még közönségesen maradt területeket; 1291-ben a kereszténység utolsó keleti védőbástyája, Akkon városa is elesett. Az egykor dicsőséges keresztes világból csak a Ciprusi Királyság maradt fenn a 15. század végéig, hogy aztán az is muszlim uralom alá kerüljön. „Európa expanziója” tehát összességében kudarcot vallott, bár a Szentföldet megjárt lovagok és zarándokok nagy megbecsülésnek örvendtek egész Európában. A gyermekek keresztes hadjárataiban résztvevő szerencsétleneknek még ennyi sem jutott; ha túl is élték hosszú bolyongásukat, céljaikat elveszítve, korábbi hitükben megrendülve tértek vissza szülőföldjükre. A civilizált világ pedig évszázadok múlva is értetlenkedve és borzongva tekint arra a fanatizmusra, amely képes volt útra engedni őket.

Dr. Mayer János

Hóbogyó

Karácsonyi kaktusz

Havas bükkös

Japán kecskerágó

Koronás bükk

Szomorú fűz

Az évszakok és a virágos növényeik

Tél

„Áll a mogyorófa – korán kivirágzott,
...Nem fél, dehogyan fél,
se hótól, se fagytól.”
(Bartalis János: *Az a mogyorófa*)

A csillagászati tél a téli napfordulótól (december 22-től) a tavaszi napéjegyenlőségig (március 21-ig) tart, mialatt a Nap a Baktérítőtől az Egyenlítőig vándorol, így a 16 órás éjszaka ez idő alatt újra 12 órányira csökken. A Nap delelésmagasságának növekedését azonban nem követi hűen a felmelegedés

hazánkban, hisz 50-100 éves átlagban nem a decemberi, hanem a januári középhőmérsékletek mutatják a legalacsonyabb (mínusz 1, mínusz 3 Celsius fokos) értékeket. Ritkán – olykor magasabb (plusz 4-5), máskor alacsonyabb (mínusz 10-11) Celsius fokok is előfordultak már egy-egy januárban. A legnagyobb téli hideget éppen 70 éve mérték Baján: 1942. január 24-én -34,1 °C-ot. A „téli örömeiket” jelentő havazások is jelentős szélsőségeket mutatnak. Az Alföldön évenként 15-25, hegyeinkben 25-50 az átlagos

havas napok száma, de volt már olyan télünk is, amikor az Alföldön egyáltalán nem, vagy csak 1-2 napon hullott hó. A virágos növények legtöbbje lehullatja lombját, s ilyenkor jól érzékelhetők a változatos ágrendszerek, a kérgek elszíneződései. Néhányuk őszi termésüet őrzi, mások leveleiket is megtartják, sőt egyesek éppen az alacsony hőmérsékleten virágoznak. fagyok elől a lakásba bevitt egyik kaktuszfajunk éppen „biológiai órájával” jelzi a tél kezdetét

Dr. Laki Ferenc

Kanadai tiszafa

Virágzó mogyoró

Hóvirág

Az országzászlótól a hármás halomig Madarason

Az országzászló-állítás története a trianoni békeszerződésig nyúlik vissza. Urmánczy Nándor erdélyi születésű országgyűlési képviselő 1925-ben hirdette meg az Országzászló Mozgalmat, mely a Trianonban született döntések ellen tiltakozva a magyar akarat és küzdelem jelképévé vált szerte az országban. Az országzászló a hazaszereget és a nemzeti összetartozás megnyilvánulásának egyik kifejező eszközeként jelent meg. A mozgalom elterjesztését az Ereklés Országzászló Nagybizottság (a továbbiakban EONB) szervezte meg.

Madarason a Levente Egyesület 1942 őszén a volt trianoni határ mentén lebontott szerb katonai őrházak építőanyagából és az ottani határkövekből kezdte meg az országzászló felépítését. A kedvezőtlen időjárási viszonyok miatt azonban a munkát szüneteltetni kellett, és csak 1943 tavaszán kezdődhetett meg ismét. Az építési munkálatokat Kiss Árpád római katolikus kántor, vezető levente főoktató és Zillich Pál festőművész, a mű tervezője irányította. Vigh Lukács és Molnár István kőművesmesterek munkája és a helyi iparosok közreműködése által épült fel a madarasi országzászló. (*Felső-Bácska*, 1943. április 13.)

A községháza szomszédságában lévő templomtérre az emlékművet alacsony dombra helyezték, melyre a négy égtáj felől lépcső vezetett fel. A zászlórúd magassága a terepszinttől – 1920-ra, a fájdalmas trianoni békediktátumra emlékezve –, ahogy ország-szerzte, Madarason is 20 méter lett. A 8 méter hosszú, címeres nemzeti zászlót a gyász jelül félárbocra eresztették. A műalkotás talapzatára a Papp-Váry Elemérmé Sziklay

Az országzászló

Az avatási ünnepség, 1943. pünkösöd (A korabeli képek a madarasi származású, jelenleg USA-ban élő Tallér Tibor tulajdonai)

Szeréna költőnő által írt *Magyar Hiszekegy* eredetileg háromsoros irredenta versének befejező gondolatát vették: „Hiszek Magyarország feltámadásában! Ámen”

Az országzászlót 1943. június 13-án, pünkösöd vasárnapján délelőtt 10 órakor ünnepélyes keretek között szentelték fel a parkosított főtéren. A kiemelkedő esemény tervezett napirendjéről az alábbi közlemény jelent meg a *Felső-Bácska* hetilap 1943. évi 44. számában:

„Mint már jelentette lapunk, a madarasi leventék a község főterén Országzászlót emeltek a Madaras határában lebontott volt szerb határerődítmények anyagából.

Az új Országzászlót, pontosan pünkösöd vasárnapján délelőtt 10 órakor ünnepélyes keretek között szentelik fel. Az ünnepségen részt vesz Kiszely Zoltán százados, levente parancsnok kíséretében a gyors levente hadtest parancsnoka, s ünnepi beszédet mond az Ereklés Országzászló Nagybizottság kiküldöttje, valamint dr. Schopper Antal pápai kamarás, esperes, plébános.

Az Országzászló avatási ünnepén egyúttal járási levente-nap színhelye is lesz Madaras, elismerésképpen annak, hogy a leventékre kiszabott feladatok teljesítéséből a madarasi leventék a legpéldásabban és legeredményesebben vették ki részüket a bácsalmási járásban. Madaras község hazafias ünnepére minden érdeklődőt szívesen lát a rendezőség.”

Az emlékezetes avatóünnepségen Farkas Endre az EONB kiküldöttje, dr. Schopper Antal madarasi esperes-plébános és Váraljai András, a helyi Levente Egyesület elnöke mondott ünnepi beszédet. (*Magyar Országos Tudósító*, 1943. június 18.)

A „*Szebb jövőt*” levente újság 1943. évi 27. lapszáma így emlékezett meg a madarasi országzászló ünnepélyes felszenteléséről: „Szerberődítmény anyagából Országzászló alapkő. A madarasi leventék a község főterén Országzászlót emeltek a Madaras határában lebontott volt szerb határerődítmények anyagából. Az új Országzászlót pünkösöd vasárnapján ünnepélyes keretek között szentelték fel.”

Hazánkban közel két és félezer országzászló lobogott a negyvenes évek közepén, amikor a megváltozott politikai viszonyok miatt elkezdtek eltávolítani őket. Ennek egyik módja a lebontás, a másik pedig szovjet katonai emlékművé történő átalakítás volt. A madarasi országzászló további történetéről ez idő szerint nincsenek hiteles információink.

Szent István király államalapításának ezredik évfordulójának évében, 2000-ben elkezdődött a millenniumi emlékhelyek kialakítása Magyarországon. Madarason a Polgármesteri Hivatal és a templom szomszédságában, az eredeti országzászló lebontott emlékművétől alig néhány méterre épült fel a hármás halom. A községi ünnepek rendezésére is kiválóan alkalmas tér kialakítását Sente Károly polgármester a helyi önkormányzati képviselőtestület támogatásával kezdeményezte: „Madaras község Képviselőtestülete a millenniumi emlékévképcsán millenniumi emlékművet állít a Polgármesteri Hivatal melletti parkban. Az emlékmű alapja egy »hármás halom«, amely tetején 3 kötőmb kerül elhelyezésre, mögöttük egy országzászló.” (31/2000. Kt. Határozat, 2000. május 16.)

Az eredeti elképzelések szerint az ország valamennyi megyéjéből, sőt a Vajdaságból és Erdélyből beszerezni szándékozott föld a hármashalom földjébe kerüljön beépítésre, jelezve ezzel az ország és a nemzet egységét.

„Küldjenek anyaföldet Madarasra minden területéről, ahol magyarok élnek!” Endre Sándor, a megyei önkormányzat elnöke és Szenté Károly polgármester ezzel a kéréssel fordult a magyar megyékhez és a határon túli magyarsághoz.

„Az ország 19 megyéjéből cseréptételekben érkezett egy-egy maroknyi az anyaföldből. De jöttek küldemények az ország határain túlról is: mindenhol, ahová eljutott a madarasiak kérése.” (Petőfi Népe, 2000. szeptember 2.). A három részre osztott halom tetején kialakított tűztér alatti ereklyeföld-tartóban helyezték el az ország megyéiből és a határon túlról érkező földadományokat. A domb tetején az emlékkövek és tűztér háttérben az összetartozás és az összefogás érzését jelentő új ereklyés országzászlót emelték.

A hármashalom az országzászlóval

„Magyarok földje Madarason. A Bács-Kiskun megyei Madaras településen nemrég dombot avatott a falu népe. A földhalom azonban valóságos műalkotást hordoz magában s a hátán” – írta a *Petőfi Népe* 2000. szeptember 17. vasárnap reggeli lapszáma. A kulturális és történelmi emlékhely tervezési és elrendezési elveinek egységgé formálása Merencsics Tibor rajz és művészettörténet szakos tanár és szobrászművész nevéhez fűződik. A hármashalmon elhelyezett – hét kőből álló – köcsoport kompozíciós törvénye a magyar szent korona szerkezeti szabályaira épült. A szobrász az eredeti állapotban meghagyott, különböző színű és felületű kövekre a magyar nemzetség történelmének legfontosabb mérföldköveit megörökítő jeleket vészte. A szimbólumok az őshazára, a honfoglalásra, az államalapításra, Madaras község 1787. évi betelepítésére, az 1848-49-es szabadságharcra és a trianoni eseményekre, a 20. és 21. század háborúinak áldozataira, valamint hazánk Európai Unióba történő belépésére emlékeztetnek bennünket.

A hármashalom ünnepélyes felavatását 2000. augusztus 20-án este 7 órakor a Millenniumi Madarasi Napok rendezvényesorozat keretében tartották meg. A római katolikus templomban ezen a napon vette át Szenté Károly polgármester és Székely-Becze Ilona zászlóánya az ezredforduló tiszteletére készült millenniumi zászlót dr. Rapcsák János helyettes államtitkártól.

Az ünnepség második részében, a szentmisét követően Kereskedő Zoltán bajai esperes, érseki tanácsos áldotta meg az új emlékhelyet. Merencsics Tibor képzőművész köszöntője után Dr. Fenyvesi Máté

A földadományok elhelyezése a hármashalom felavatási ünnepségén

országgyűlési képviselő beszédében hangsúlyozta a hármashalom jelképes szerepét. A kulturális program levezetésére felkért Borbás Mária olvasta fel az ünnepséget köszöntő leveleket, „melyek támogatják e nemes célt, hogy összefogást jelképezve ezek a földminták egy közös halomban elhelyezve az utókor számára szimbolikus jelképként a magyarság-tudatot erősítve összefogásra ösztönözzön”. (Felső-Bácska, 2000. augusztus 25.) A diákok szavaltatai, a kamarakórus éneke és a Lámpás együttes műsora zárta az ünnepnap eseményeit.

Az államalapítás és Szent István király megkoronázásának ezeréves évfordulóján Madaras község létrehozott egy ünnepi emlékezőhelyet, ahol a magyar nemzet és a helyi közösség életének legfontosabb történelmi eseményeit valóban kőbe vésték a ma élők és a jövő nemzedékei számára.

Ipolyi Arnold egykori nagyváradi megyéspüspök szavai ma is időszerűek: „Őrizzük, tehát gyűjtjük össze emlékeinket, ne hogy végleg elveszsenek, s ez által is üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen, kétesebb a jövő!”

Nothof Éva

A kor, amelyben (eddig) éltem

II. (befejező) rész

A *Bajai Honpolgár* előző számában megjelent írásomban – beavatva a T. Olvasót születésem dátumába, következképp pedig abba, hogy a kor, amelyet eddig megértem (meg-, illetve átéltem) helyelközzel „kétharmad évszázadnyi” – mindekelőtt annak a bámulatos fejlődésnek sommás bemutatására kívántam kísérletet tenni, amely világrajtemtől ötunokás

nagypapaságomig bekövetkezett. Hogy aközben mi terhelte meg a mérleg másik serpenyőjét, azon jelenségek csupán némelyikének csokorba gyűjtésére és átnyújtására törekszik e folytatás.

Amikor az 1967-68-as tanév kezdetén, a közegészségtan- és járványtan professzora, dr. Berencsi György nyitóelőadásában a csillagközi térből közelített lefelé a lég-

kör, azon belül a bioszféra, legvégül a minket megbetegíteni képes környezeti és biológiai tényezők felé, nemcsak hogy értetlenkedést, de még mosolyt is kiváltott belőlünk akadémiai székfoglalónak is beillő előadásával. Noha akkorra majd 10 év telt azóta, hogy a Szputnyik-2 fedélzetén az első lény, Lajka kutya megjárta az űrt, ahogyan a közönséges halandónak, úgy az

akkor ötödévéssé lett orvostanhallgatónak se fordult meg a fejében, hogy még életében „ürszemét” fejére pottyanása okozhatja vesztét. És lám: noha 2011 őszén a híradások hallatán mind a bajai, mind a felsőszentiváni lakos viszonylag megnyugodhatott, hogy nem az ő koponyáján „landol” az irányíthatatlanná vált, Föld körüli pályáján egyre lejjebb keringő, az atmoszférába kerülést követően darabjaira széteső, nagyobb darabjaiban a Földre hulló ember alkotta objektum, azért napokon keresztül aggódhatott előbb az Alpok déli lejtőjén, utóbb a tengerentúl egy körülírt térségében lakó embertársaiért. Aztán ott van az „ózonlyuk” kérdése, amelyről néhai Berencsi professzor úr még nem tehetett említést, mert e fogalom akkor még tudatunkban nem is létezett. Az ózonpajzs károsodásáról az első megfigyelések a múlt század 70-es éveiből származnak. A nagyobb nyilvánosság inkább csak akkor értesült róla, amikor ugyanazon évtized végén az USA, Kanada és a skandináv országok illetékes szervei megtiltották, hogy az aeroszolos palackokban a gyártók hajtógázként freonvegyületeket alkalmazzanak. Miután az 1980-es évek közepén már az Antarktisz fölött is észlelték az ózonszférában szabályos időközönként keletkező „lyuk” megjelenését, 1990-ben már 93 ország állapodott meg abban, hogy a század végére leállítják az ózonkiürülést felelős vegyszerek gyártását. Mármint hogy létezett-e a korábbi földtörténeti korszakokban is e jelenség, vagy éppenséggel abban a korban jelentkezett első ízben, amelyben (eddig) magam is éltem, annak eldöntésére külön tudóstársadalom hivatott. Miként annak végleges megválaszolására is, hogy a Napból érkező, 300 nanométernél rövidebb hullámhosszú ibolyántúli sugárzás lebontására képes ózonpajzs emberi tevékenység folytán sérült-e, és elérhető-e a „teljes gyógyulása” (?). Ha végső bizonyítást nyer, hogy az ózonlyuk „korunkban” keletkezésének fő felelőse maga az ember, elsődleges oki tényezője pedig az 1930-as években kikísérletezett klorofluorokarbon-vegyületcsoport, akkor a válasz adott: a természettudományok múlt századi bámulatatos fejlődésének melléktermékei olyan időzített bombák is lehetnek, amelyek esetenként csak évtizedek múltán robbannak. Hogy minő fenyegetettséget jelent a Földre, azon belül annak élőlényei nézvést az ózonlyuk, csak néhány példa: azt az észlelést, hogy Ausztráliában az utóbbi évtizedekben hatszorosára nőtt az egyik legrosszabb indulatú daganatfajta, a melanoma malignum előfordulási gyako-

risága, annak tulajdonítják. Azt, hogy az argentin pampákon évszázadokon át békésen legelésző, nomád tenyésztésű szarvasmarhák irdatlan tömege az utóbbi időkben megvakult, annak tulajdonítják. Azt, hogy a Chile partjainál egykor naphosszat dolgozó halászoknak előírták, hogy 15 pernyi fedélzeten tartózkodást követően vonuljanak le a kajütjükbe, szintén avégett – megelőző célzattal – tették. Az a közelmúltbeli orvosi észlelés, hogy a szürkehályog egyre fiatalabb korosztályúakon jelentkezik (kezdeti tünetei nem ritkán már gyermekeken megmutatkoznak!), azon orvosi ajánlás meghozatalára készítette a szemészeket, hogy a szülők garantáltan jó minőségű napszemüveggel sétáltassák, vagy indítsák útra (kiváltképp túrázásra, vízpartra) gyermekeiket. Ami pedig a hozzám hasonlóan több évtizedet hátuk mögött tudottak közös észlelése: „Másképp süt mostanság a Nap!” Egykor napfürdőzésre volt csábító. Most éget! A különbséget ne elsősorban a korosztályombeliek vénülő ábrázatának és bőrének tulajdonítsuk, hanem sokkal inkább annak, hogy egykor nem volt ózonlyuk, most van!

Az élőlények egymással, illetve élettelen környezetükkel való kölcsönhatását elsőként Theophrasztosz, Arisztotelész barátja írta le. Az ökológia, más néven környezetbiológia mégis csak a 20. század végére lépett elő elsőrendű diszciplínává, amikor a „kétségsbeejtő egyértelműséggel kiderült, hogy az emberiség legégetőbb gondjai – a népességnövekedés, a táplálék szűkössége, a környezetszennyezés és az ezekhez kapcsolódó társadalmi és politikai kérdések – nagy mértékben összefüggenek.” Tárnya anyagába, módszerei sokoldalúságába részletesebb betekintést nyújtani egy rövid írás keretében lehetetlen vállalkozás. Legátfogóbbnak mondható ága, a „rendszerökológia foglalkozik a növényvédő szerek felhalmozódásának következményeivel, módszert dolgozott ki azoknak az éghajlati módosulásoknak a figyelemmel kísérésére, amelyeket a fosszilis energiahordozók (pl. kőszén, kőolaj, földgáz) elégetésével a légkörbe jutó por és széndioxid idéz elő, segít az egyes területek népességeltartó képességének meghatározásában, és hozzájárul az újrahasznosítási technológiák fejlesztéséhez”. (In: Britannica Hungarica, XIV. kötet, 303-305.) Részterületei hovatovább megszámlálhatatlanok. A károk minimalizálása, az ökoszisztéma helyreállítása érdekében több tudományterületet képviselő, más és más szakembergárda együttműködését igénylik az olyan – emberi tevékenységgel és mulasztással összefüggő – „környezeti

katasztrófák”, mint amilyenekkel legújabb korunkban magunk is szembesülhettünk (Tiszát ért súlyos ciánszennyezés, vagy legutóbb a „zagyártározó” gátjának átszakadása következtében létrejött „vörösiszap-ár”), megint másokét korunk embere „ökológiai lábnyom”-ának kontinensenként és térségenként történő meghatározása, és ismét másokét a „drog-ökológia” fogalmának körülírása, illetve kérdéseinek megválaszolása. (Megjegyzés: „Drog-ökológia” = az a fizikai, szociális, kulturális és gazdasági rendszer, amely közvetíti a droghasználatot, amelybe az beágyazódik. L. Griffith Edwards *Az „anyag” természete* című magyarul is megjelent könyvében.)

A kor, amelyben (eddig) éltem, hozta magával az autók kipufogógázai okozta környezeti ólomszennyeződést (válaszként érkezett az ólommentes benzín), a fagyállóval „selymesített” borokat (válaszként érkezett a tiltás), az évente hárommilliárdra rúgó légúti utasforgalmat (velejárójaként a „migrációs betegségek” akár földrészek közötti terjedésének roppant felgyorsulását), az ételízéítő és -színezők sokaságát (köztük nem egy kiválasztására szervezetünk képtelen, felhalmozódásuk akár sejtjeink rákos átalakulását idézheti elő), a hűtőszekrények és légkondicionáló berendezések tömeges használatát (a működtetésük közben belőlük kikerülő üvegházhatású gázok a globális felmelegedés „ember okozta” komponensei). A 8. életévetem már betöltöttem, amikor – 1953. május 29-én, nepáli hegyi vezetőjével társban – az új-zélandi Edmund Hillary elsőként felért a Himalája, egyúttal a Föld legmagasabb hegycsúcsára, a Csomolungmára (angol nevén Mount Everestre). Az azóta eltelt évtizedekben számos expedíció – különböző útvonalakon – tett kísérletet a „világ istenanyja” meghódítására (sokuk sikerrel), otthagya szemetjüket a korábban érintetlen, a troposzféra felső harmadába nyúló környezetben (ahogyan erről Erőss Zsolt, a magyar „hópárdus” ismételtlen beszámolt). A világ tengereinek és óceánjainak szennyeződése is felgyorsult a II. világháború után. Az ekkortól gigászi méretűvé nőtt olajtankerek megfeneklése vagy zátonyra futása esetén bekövetkező tengeri katasztrófa megannyi esetéről értesülhettünk az elmúlt évtizedekben – miként tengeri olajfűrő tornyok okozta félelmetes olajszennyeződésekről is. (Minapi hír ugyanakkor, hogy napjainkban is naponta 3 – meglehet, egyéb rakományt vagy éppenséggel utasokat szállító – tengerjáró hajó süllyed el!) De a Föld globális elszennyeződése közepette nem „fehér folt” glóbuszunk legnagyobb sivataga, a Szahara sem. E so-

rok írója a múlt század 80-as éveinek elején, líbiai külszolgálat idején Tripoliból Ghadamesbe, a már Kr. e. lakott oázis-városba családjával autózva személyesen tapasztalhatta, hogy újabb kori „civilizációk” egyik elmaradhatatlan kelléke, a nejlon bevásárló táskák (ott „borza”) és műanyag palackok hatalmas tömege szegélyezi az egyébként jól kiépített, homokátfúvásoktól helyenként továbbhaladásunkat akadályozó utat (mely borzákat és palackokat azután a félelmetes sivatagi homokvihar, a „ghibli” ki tudja, mely távolságokba juttat). A makrokörnyezetet károsító korunkbeli „szemeteket” és szennyeződésekét vég nélkül sorolhatnánk. Ugyancsak megszámlálhatatlan azon pl. kemikáliák jelenléte mikrokörnyezetünkben, amelyekkel a megelőző korok embere nem találkozhatott. Közülük a mosó- és tisztítószeres használata pl. ekcémát, ismét másoké légúti allergiás megbetegedést okozhat. Aztán ott van a modern detergenszeknek egy nagy családja, a mosogatószeres, amelyekből az edények és evőeszközök leöblítését követően is párányi mennyiségek naponta éppúgy szervezetünkbe juthatnak, mint a serpenyők teflonbevonatának elhasználódása által. Ez utóbbi kérdéskör tanulmányozására szakosodott az environtológia. Ahogyan (másrészről) mára különálló tudomány kezeli a megapoliszok – az akár 20 milliós lélekszámot is meghaladó metropoliszok – „üzemeltetésének szerteágazó problematikáját”.

„Amikor én még kisserác voltam...”, a tyúkok békésen kapirgáltak a tanya- vagy házkörnyéken, a kakasok kukorékolásuk helyéül előszeretettel választották a trágyadomb magaslatát (mely trágyadomb – jókora távolságra a víznyerő helytől – szinte kizárólag „szerves anyagok”-ból: alomként használt szalmából és állatok ürülékéből nőtön nőtt, mígnem „érett”, vagyis arra alkalmasá lett, hogy a gazda az arra alkalmas időben „rávellázza parasztszekerére”, kivigye földjére, ott szétterítse, a tőle lelhető legnagyobb gondossággal megalapozza a következő évi termést (hogy acélos magyar búzát, kiváló minőségű kukoricát teremjen földje). A tyúkok tollazata gyönyörű, tojása valódi, a kakasok taréja tűzpiros, a „rántani való csirke” húsa ínycségnak számító, az akkortájt készült Újházy tyúkleves még Krúdy-korabeli volt. És mivé lett e világ ötunokás nagyapáságomig? 2011 nyarán a közmédiából arról értesülhettünk, hogy a külhonból importként hazánkba érkezett több tonnányi ömlesztett és fagyasztott tojássárgája-szállítmány Salmonella-fertőzöttnek találtatott és megsemmisítésre

került. Egészen a közelmúltban egy, a jelen „versenykörülmények” közepette is állni képes „csirkegyár-tulajdonos”-sal készült tv-interjúból megtudhattuk, hogy pillanatnyilag A-4-es lap terjedelmű a kétlábúakra egyenként jutó alapterület, az önitató, önetetős (tápol), rutinszerűen oltott és antibiotikumokat is kapó baromfik külföldön is kapósak, és – hogy „gyártásuk” még gazdaságosabb legyen – a tulaj azon spekulál, hogyan lehetne még jobb helykihasználással fokozni a termelést. A csúcsok csúcsa pedig most már a „műtojás”: egy kínai vegykonyhában kikísérletezett, a tyúk tojta tojástól szemre gyakorlatilag megkülönböztethetetlen termék (amely, hogy piacot szerezzen, olcsóbban kapható, mint a természet alkotta, tyúk tojta tojás). Gyártója nem oly titkolózó, mint a Coca-Coláé! Míg utóbbi egy és negyedszázad múltán is őriz titkokat, a műtojás kotyvasztója a technológia finomabb részleteit is hamar megosztotta a világ közvéleményével az interneten. (Egy minapi tv-hír szerint a valóban ipari termék egyik kiszemelt célországa „kiszazánk”.) Arról pedig, hogy mi lett a micsurini leleménnyel új terméseredményekre törekvő agrárium „jövöltából” mára a kisserác koromban acélos magyar búzából, ki-ki kérdezze meg a ma még életben lévő, valaha maroknyi rétestésztából méretes asztallapnyi réteslapot nyújtani képes asszonyokat. Ma képtelenek ugyanazt megcselekedni. Ám nem ők felejtettek, hanem napjaink (rétes)lisztje lett „más”. Ha pedig hitelt érdemlő az az évekkel ezelőtti sajtóhír, hogy az évtizeddel ezelőtti „hagyományos módon” termelt kukoricából ötödannyival lehetett elérni egy hízlalásba fogott disznó egy kilónyi súlygyarapodását, mint utóbb az IKR- („iparszerű kukoricatermesztési rendszer”)-ben termelttel, akkor a felvetődő kérdés: megérte? Mert hogy utóbbi összehasonlíthatatlanul környezetszennyezőbb termesztési mód, mint a hagyományos, táplálékláncban pedig oly meghatározó terméke silányabb, mint amazé, akkor szarvasoskodásunk alighanem jogos. A génmódosított növények terményeiről és azok táplálékláncba bekerülésének potenciális veszélyeiről szóló vita távolról sem lezárt, ám a lobbierdekek kifinomult technikákkal feszt azon ügyködnek, hogy saját országhatárunk se jelentsen sorompót.

A hovatovább a hadiipar potenciáját meghaladó „gyógyszeripar” kérdéskörének tollhegyre tűzésekor frappáns mottónak kínálkozik a (születetten) svéd szerzőpáros, Bengt Furberg és Curt Furberg által írt, magyar nyelven az MSD jövöltából olvasható

könyv címe: *Nem mind arany, ami fénylik*. A „kétharmad évszázadnyi”-val korábbi korhoz képest jelenünk tüneményesek mondható számos, életet közvetlenül veszélyeztető állapot, vagy potenciálisan abba torkolló betegség fennállása esetén is a tekintetben, hogy napjaink orvosa elődeinél sokkal gyakrabban megélhette, időről-időre pedig ismételten átéli a „gyógyítás panoráma-maváltozásának” élményét, De jaj! Arra nézve, hogy „nem minden arany, ami fénylik”, örök mementó a múlt század hatvanas éveinek legelején kirobbant gyógyszerbotrány. A Contergant szedő gravidák újszülöttjei közül sokan súlyos fejlődési rendellenességgel (pl. végtaghiányosan) jöttek a világra. Az ún. Contergan-baby fogalma akkor körbejárta a világot. A közmédiában jó ideje és gyakran elhangzó gyógyszerhirdetéseknél nem csupán sablonból tartozéka a „...kérdezze meg kezelőorvosát, gyógyszerészét!” Különösen korunkban, amikor nota bene enormis méreteket ért el a gyógyszerfogyasztás (NB. előfordult, hogy e sorok íróját – központi ügyeletben – olyan 74 éves férfival hozta össze a sors, aki egyidejűleg 27-féle (!) gyógyszert szedett), 10 ezret meghaladó számú a hazánkban is törzskönyvezett és rendelhető, illetve beszerezhető patikaszer, amelyek mellék-, illetve kölcsönhatása egyenként nagy számú, azok kombinációi pedig egyidejűleg tízet meghaladó számú gyógyszer szedése esetén gyakorlatilag „követhetetlenek”. (Megjegyzés: az idők folyamán bennem megfogalmazódott „szentencia”: „Amilyen mértékben agyonvegyszerezett környezetünk, oly mértékben agyongyógyszerezett az ún. jóléti társadalmakban élő emberiség”!) Hogy még mi minden történt gyógyszerfronton abban a korban, amelyben én (eddig) éltem, azt csak egy-két további példával szemléltethetjük. Az 1944-ben „Sir”-ré lett (azaz lovaggá ütött), 1945-ben pedig orvosi-élet-tani Nobel-díjat kapott skót mikrobiológus, Alexander Fleming a penicillin felfedezésével, majd társaival – a vele együtt megosztott Nobel-díjban részesülő E. B. Chainel és . W. Florey-val – e penészgomba-kivonat „izolálásának, tisztításának, tesztelésének és ipari méretű termelésének kidolgozásával” az emberiséget bejuttatta az antibiotikum-érába. A penicillin igazi hódító útját a II. világháborút követően kezdte meg. Nyomában újabb antibiotikumok, illetve antibiotikum-generációk jelentek meg a „piacon”. Aztán mind az irodalomban, mind az orvosi gyakorlatban egyre többször került szóba a „penicillin-, illetve antibiotikum-rezisztens törzsek” kialakulása, megléte, illetve szaporodása. 2010-ben, a Helsinkiben

4000 kutató és gyakorló orvos részvételével zajlott „Antibiotikum Világkonferencián” már meglehetősen vészt jósoló hírek keltek szárnyra a tekintetben, hogy a most már jócskán megszorodott „polyrezisztens törzsek” akár az antibiotikum-korszak belátható időn belüli végét is jelezhetik. Tény, hogy különösen bizonyos kórházi osztályokon ápoltak körében egyre nagyobb gondot okoznak az antibiotikumoknak ellenálló baktériumfajták. Külön fenyegetettséget jelent, hogy az egykor „Morbus Hungaricus”-nak minősített tbc – „a nyomor és alkoholizmus együttesének szinte szeizmográfja” – újra támad, és a fertőző betegség közvetlen kiváltója, a Mycobacterium tuberculosis (amely valaha Koch-bacilusként volt ismert) gyorsan szaporodó, antituberculozomokkal szemben rezisztens törzsei a túlélési időt gyakran csak hetekre korlátozzak.

Újabb példaként járjuk körbe a modern fogamzásgátlók kérdéskörét. Ugyan ki vonná kétségbe, hogy új korszakot jelentenek mind a nők, mind a párok életében. Hogy mikor jelentek meg? Hát abban a korban, amelyben én (eddig) éltem. Foglalkozunk most kiragadottan – a meddővé tétel mellett – a legnagyobb biztonsággal járó, szájon át szedendő (orális) hormonális fogamzásgátlókkal. Dobozolt terméként, Lindiol néven, először 1966 novemberében, orvosegyetemi éveimben került kezembe. Aki kézből kézbe adta, a szép emlékü Szontágh Ferenc professzor, a szegedi szülészeti-nőgyógyászati klinika akkori vezetője külföldi kongresszusokon megfordulva, holland professzortársától mintául kapott bizonyos készletet. Néhány év múltán, már gyakorló (körzeti) orvosként – a kautélákat betartva, és azok betartására törekedve – magam írtam föl receptre az akkor már hazánkban is kapható import, illetve hazai gyártású készítmények valamelyikét. Az azt szedni készülő vagy már szedő nőnek rendre felhívtam a figyelmét, hogy nincsenek a szerrel kapcsolatos generációs tapasztalatok. Aztán az évtizedek alatt összegyűlt tapasztalatok alapján a sommázat: „A szájon át szedendő (orális) fogamzásgátlók alkalmasságáról ma is megoszlanak a vélemények.” *A Korszerű orvosi diagnosztika és terápia* 4. magyar kiadása (2000-ben) megfelelő fejezetében már ez olvasható: „Az AIDS-járvány világméretűvé válásának szükségszerűen a condom és a spermicid anyagok egyre gyakoribb alkalmazásához kell vezetnie.” (És persze, hogy az AIDS-járvány is abban a korban ütötte föl fejét, és öltött kivételes gyorsasággal világméretet, amelyben én (eddig) éltem.) E helyt ígérve, hogy a mo-

dem fogamzásgátlás egy „más relációban” és késleltetetten megjelenülő hatására utóbb még kitér az írás, a gyógyszeriparral kapcsolatos gondolatsort azzal zárhatjuk, hogy a tárgyalt időszakban – az emberiség javára – korszakalkotóként volt jelen (még akkor is, ha „mellékhatásként” előidézte a gyógyszerrel tömegesen visszaélés korszakát). (Arról pedig, hogy miképp helyezte újra reflektorfénybe a modern gyógyszeripar a már az Ebers-papirusz által említett növényfaj, a nálunk fűzfa néven ismert fa kérgeből kinyerhető létfontosságú összetevő, az utóbbi aspirin néven gyártott gyógyszer hatóanyagát, egy mindenkinek könyvespolcára ajánlott külön regény „regél”. (Diarmuid Jefeys: *Aszpirin. Egy csodagyógyszer fantasztikus története*. Partvonal Könyvkiadó, Budapest, 2006)

„Mikor hal ki az utolsó francia?” – kérdést tette föl jó húsz évvel ezelőtt egy ottani gondolkodó. „Mikor hal ki az utolsó magyar?” – tette föl röviddel rá a kérdést egy országos napilapunk oldalain Andorka Rudolf. (Zárójelbe téve: 2011 karácsonyára jelent meg a Szentiváni Híradó 24 oldalnyi terjedelmű, Felsőszentiván egészségügyének múltja és jelene címfeliratú különszáma. Az összeállítás a községben körzeti, illetve háziiorvosi ténykedésem 25 éves jubileuma apropóján készült. Belőle kiragadott adatok: „1910 ... A század első évtizedében 106 volt az átlagos élvészületés. A halálozás 76 – a természetes szaporodás tehát 30 – ...” „2011 ... a születésszám – az egyetlen üditőnek mondható, 1992-es év leszámításával ... rendre alatta (esetenként mélyen alatta) marad a halálozási számnak.”) Aztán mi végre az orvostudomány és klinikai orvoslás bámulatos fejlődése abban a korban, amelyben (eddig) éltem, ha már a múlt század 80-as éveinek derekán kimondásra került, hogy „Európa beteg országa lettünk”, hogy „a produktív korú férfiak halandósága a 20-as évek végének szintjére emelkedett”, és azóta is – máig – évről évre kisvárosnyival csökken folyamatosan országunk népességszáma. És a tágabb környezetünk, a „vén Európa”? Napjainkban, amikor „A jóléti nyugati államok polgárai a világtörténelemben soha nem látott mértékű anyagi javakat élveznek még akkor is, ha éppen nincs munkájuk” (Lánczi András), éppúgy korunk „betegségei”: az individualizmus (önmegvalósítás, szingli-lét, családi kötelékek és gyermek nem vállalása), elhízás, lelki betegségek terhét viselik és nyögik, mint honfitársaink (akik számára – velem együtt – hosszú idő után akkor nyíltak meg újra Európa kapui, amikor az nem ugyanaz, mint volt a sorompók felnyitása előtt).

Kiváló orvosprofesszorunk, a nem is oly rég Baján is előadást „telt ház előtt” tartott Kellermayer Miklós *Kiáltás* című könyvében (Kariosz Kiadó, Budapest, 2003) versszakokat idéz Radnóti Miklós 1944. május 19-ei *Töredék*-éből. Az „Oly korban éltem én e földön...” kezdetű első, második és negyedik versszakot a költőtől idézve, „Oly korban élek én e földön...” formulát alkalmazva paralelizál. És a párhuzamba állítás eredményeként a 132. oldalon levont komor következtetése: „Mindkét kor, az a kor is, amelyet Radnóti Miklós ír le, és az is, amelyben ma élünk, lényegileg azonos. Azonos, mert azonos gyökerű.”

Hát akkor az írástudók által ment-e előbb a világ? – tehetnők fel a kérdést Vörösmarty Mihály után!

1985-öt írtunk, amikor a rendező szervek meghívására és költségére – a „szocialista tábor” országaiból meghívott mindössze 12 orvos egyikeként (első alkalommal) – résztvevője lehettem a Lindai Pszichoterápiás hetek az évi rendezvény-sorozatának. Csodálatos környezet, csodálatos helyszín, csodálatos – köztük világhírű – előadók, tanfolyam- és gyakorlatvezetők. A kéthetes programsorozathoz kapcsolódó, számomra legdöbbenetesebb élmény volt, amikor a fiatal, sportos, napbarnított, külsőségeiben is latinos megjelenésű előadó, Werdano e mondattal vezette be alkoholológiai tárgyú szemináriumát: „Die Brutalitaet ist Realitaet!” azaz „A brutalitás valóság!” Na de ott is? Mert hogy akkortájt idehaza már a Kossuth Rádió hullámhosszán is hallhatók voltak olyan megnyilatkozások, hogy valami nincs rendjén a kék, majd vörös nyakkendő viselésére kötelezettek, utóbb „foxi-maxi” tanfolyamokon csiszolódtak lelkiületével (emlékezetem szerint a karmester Lehel Györgytől akkoriban hangzott el a rádióban a panasz, valahogy így: „Ebben az országban nem lehet élni. Ha reggel lakásomtól elindulva személygépkocsimmal az első útkereszteződéshez érek, valaki máris rám üvölt: „B.. a k... a...t!”

Aztán a vallástalanítás-vallástalanodásról és következményeiről is essék pár szó. Lassan tíz éve annak, hogy egynapos látogatást tett nálam az Egyesült Királyságból John Wynn-Jones orvoskolléga. A nap folyamán tőle hallott információk közül bennem a leginkább nyomot hagyó volt, hogy közelebbi országában, Walesben drámai gyorsasággal fogyatkozik a nép a templomokból, a fiatalok egyenesen templomkerülőkké váltak. Azt az itt jártat megelőző időszakban felgyorsult és jelenségszintűvé vált gyakorlatot, hogy az akár 14 éves korban teherbe eső

lányok (szülői hozzájárulást is kérészkolva) megtartják terhességüket (mi által bekerülnek a szociális védőhálóba!), nem kis részt a vallástalanodás számlájára írhatóak mondta. Mármost, hogy nálunk ugyanez a tényező – együtt a modern fogamzásgátló és több más összetevő talaján kibontakozott „szexuális forradalommal” – ugyancsak jelentős szerepet játszik a napjainkban kicsücsösödő „válási járvány” előidézésben, aligha megkérdőjelezhető.

„Aki bírja, marja, aki nem, az marha!” Egy, a községből 1956-ban „disszidált”, és élete javát New Yorkban, azon belül is Manhattan Islandon leélt férfitől hallottam, hogy – ahogyan mondta, szerencsésére – a kapitalizmusban élés ezen aranyszabályát már a Szabadság-szobor megpillantását követő 24 órán belül megsúgták neki, és ő „bebiflázta” azt. Igen ám, de hová lett napjainkra az akkori idők kapitalizmusa? (Közéleti választ várjon a T. Olvasó D. C. Kortén könyvének, a *Tökés társaságok világalma*-nak alapos átolvasása által.)

Hogy abban a korban, amelyet (egyrésztől) bevásárló-centrumok válogatott kutya- és macskaeledelektől roskadozó polcaival, agyonkényeztetett „házi kedvencekkel” (a hörcsöggel és hidegvérűekkel bezárólag) jellemezhetünk, (másrésztől) „hörösi-szitter”-ként is Nyugaton megélhetést keresők-

kel, fagyhalált halókkal, tömegesen lecsúszókkal és mélyszegénységben élőkkel – Scrutontól kölcsönözve a jelzőt, e „szánalmas demokráciában” – merre tart az emberiség és mi vár rá, jóslásokban bocsátkozni a német kancellár, Merkel asszony is csak addig merészkedik, hogy Európára aligha vár egy újabb hat évtizedes háborúmentes időszak... Brrr!

Befejezésül egy „sajátélményem”: 2003. november 22-én meghívásra vettem részt a Mathias Corvinus Collegium és a Magyar Egészségügyi Társaság *Népesedési korszakváltás lehetőségei Magyarországon* című konferenciáján. Annak üléselnöke is, egyik előadója is Vizi E. Szilveszter, a Magyar Tudományos Akadémia akkori elnöke volt. A konferencia megtartására két héttel azt követően került sor, hogy Budapesten első ízben megvalósult a World Science Forum (több Nobel-díjas tudós részvételével is, több száz főnyi részvevővel, a világból összegyűlt tudósoknak háromnapos tanácskozása). Vizi E. Szilveszter felidézte az ugyan-csak elnöklete alatt lebonyolított Forum legdrámaibb néhány percét. Azt követően, hogy plenáris ülésükön elhangzott, hogy a világon leggazdagabb három ember vállalatbirodalmi és magánvagyonával egyenlő 42 ország (amely együttesen 1,1 milliárd lakosságszámú!) össznemzeti vagyonával, há-

romperces döbbenetes csend ülte meg a termet, „a légy pissenése sem hallatszott volna” – fogalmazott az elnök. A hosszas csendet indiai megfelelője, az ottani tudományos akadémia elnöke törte meg aztán: „Akkor most miről is beszélünk? – kérdéssel. Ehhez viszont nem egyszerűen csak hab a tortán, ami a részvételemmel is megvalósult konferencia rövidre szabott hozzászólás-vita szakaszában Szutrély Pétertől elhangzott. Szutrély dr. elsőként azt a költői kérdést intézte Vizi E. Szilveszterhez, hogy „ugye-e, az első három egyike B. G.?” Aztán az elnök fejbólintására mondandóját igencsak rövidre fogta: a fő veszélyt nem is a (virtuális) pénzek ilyen aránytalan megoszlásában, a tőkekonzentrációnak ilyen elfajzásában látja, hanem a információ-konzentrációban. Még közelebről pedig abban, hogy aki(k)nek kezében összefut a világból másodpercenként beérkező információ, micso-da dezinformációs képességnek van(nak) birtokában!

Zárszóként: a kor, amelyben (eddig) életem, a bámulatos technikai fejlődésnek is kontójára, olyan szakaszába ért, mint a piramisjáték kritikus szakaszába jutva – amikor a helyzetfelmérés és kiutkeresés mindnyájunknak közös felelőssége és kötelessége.

Péter Árpád dr.

Magyarul mintázza üdvözetét

Beszélgetés Harmath István szobrászművésszel

A szobrászat nehéz mesterség. Sokat kell dolgozni, s közben lassan, sok nehézség, nagy türelem árán lehet csak előre haladni. S míg a grafikus akár tízpercenként is eldobhatja a rajzát, s ujjja új gondolatba kezdhet, a szobrász egészen másként dolgozik: hosszú hetek, hónapok alatt megformált gondolatok erőfeszítéseit nem lehet csak úgy egyszerűen eldobni, megsemmisíteni. Az esetlegességet is csak úgy lehet kiküszöbölni, ha az ember pontosan tudja, mit akar. Gondolat nélkül ugyanis nincs művészet, nincs szobor – gondolat azonban nem születik csak úgy, a semmiből.

Hogyan született a gondolat, hogy szobrász leszel?

Tehetségemet nagyapámtól örököltem, aki ez irányú képességeit nem fejlesztette tovább. Édesanyám azonban rajztanárnő lett – tőle örököltem a rajz, a művészet iránti tiszteletet. Amióta az eszemet tudom, rajzolok. Gimnáziumi éveim alatt főként karikatúrákat, politikai karikatúrá-

kat készítettem, melynek nem mindenki örült: többszöri tanári figyelmeztetés után az 1980-as évek Romániájában abba kellett hagynom.

A nagyváradi képzőművészeti egyetemi évek alatt a karikatúrához szükséges naiv, spontán vizuális nyelvezetet sajnos elfelejtettem – s miután önmagam számára nem tudtam többé megfelelő szintű karikatúrát készíteni, végleg abbahagytam.

13 éves lehettem, amikor édesanyámmal ellátogattunk kollégája, Bocskai Vince szovátai szobrászművész műtermébe, ahol rendkívül mély hatást tettek rám a művész alkotásai. A szobrász felfigyelt leplezetlen, mély vonzódásomra, kezembe adott egy darab agyagot – én hazavittem, s néhány óra alatt megmintáztam a művészt. Naivan, de karakteresen. Ettől a naptól fogva (kezdetben ugyan csak autodidakta módon), Korondról agyagot hozva, megmintázva az emberi test részleteit, folyamatosan agyagoztam.

Katonaság után a székelyudvarhelyi művészeti iskolába jelentkeztem, majd megkértem Bocskai Vincét, segítsen felkészülni a Képzőművészeti Főiskolára. Bocskai Vince támogatott, minden nap korrigált, én pedig tanítás után átjártam műtermébe, ahol a polcon sorakozó tanulmányfejeket, portrékat, kisplasztikákat sorra lerajzoltam, megmintáztam. Az volt a lényeg, hogy megértem a forma törvényszerűségeit.

Az alapos tudást természetesen az egyetemen sajátítottam el. Bone Rudolf volt a mesterem, akitől nem csak szakmai, de világnézeti útmutatást is kaptam. Tőle tanultam a kompozíció biztonságának fontosságát, s hogy mindig nyitott szemmel járjak a világban.

Melyik volt az első, szakmai szempontból is jelentős fordulópon t az életedben?

Az egyetem utolsó évében megnyertem egy sepsiszentgyörgyi köztéri szoborpályázatot. A pályázat sikere, a köztéri emlékműre történő megbízás nagyon váratla-

nul ért. A makettet is egy nagyon egyszerű anyagból: papírból készítettem el. Három hónapom volt, hogy egy 6x2 m nagyságú Sárkányölő Szent György- plasztikát elkészítsek. A műalkotás egy hegesztett cső vázú szobor lett, melyet minden irányból rézlemezből vontunk be. Csak a váz elkészítése másfél hónapot vett igénybe.

A szobor felállításakor vegyes érzelme- ket keltett. A reneszánsz óta az egyik leg- konzervatívabban felfogott és megjelenített szent ugyanis éppen az a Sárkányölő Szent György volt, akinek alakját én magam rendkívül modern felfogásban, a „tradicio- nális” ló nélkül, lecsupasztított, szimbolikus kompozícióban, egy új művészi értelme- zésben fogalmaztam meg. A szobor a klasz- szikus feldolgozásokkal ellentétben nem jó és rossz harcát mutatja fel, hanem a karika- túra tömörségével és bölcs humorával át- itatva az összetartozás, a jó és rossz egy- mást feltételező együttlétének szükségessé- gét, körforgását emeli ki. A mű felállítasa- kor keltett vihar elcsendesedésével a szobor ma már a város szimbólumaként, emblema- tikus alakjaként jelenik meg Sepsiszent- györgy honlapján, hivatalos megjelenési formáiban, s erre büszke vagyok.

Baján is sokan várjuk ars poetikus, emb- lematikus köztéri megjelenését...

Egy évtizeddel ezelőtt telepedtünk le fe- leségemmel Baján. Ma már elmondható: a legtöbb köztéri alkotásom Baján van. Is- mertségem mégsem ennek a tucatnyi köz- téri plasztikának, kisplasztikának köszön- hetem – nem várt módon egy innen távoli, a fővárosba került alkotásom, Tisza István szobra hozta.

Hogyan nyerted el gróf Tisza István köz- téri szobra elkészítésének lehetőségét?

A Tisza István Baráti Társaság és a Nagykovácsi „gr. Tisza István” Nemzeti Kör a néhai miniszterelnök emlékét ápoló más szervezetekkel összefogva a 2011-es Tisza István Emlékév keretében köztéri szobor felállítását kezdeményezte Buda- pesten. A társaság kezdeményezéséről tá- jékoztatta a magyar kormányt is, majd pá- lyázatot írt ki a köztéri szobor megvalósí- tására. A pályamű elhelyezésére, a szobor felállítására és a szakmai zsűrizésre is fel- kért Budapest Galériával és Belváros-Li- pótváros főépítési irodájával egyetértés- ben a megfelelő helyszínt a Jászai Mari té- ren, a Margit-híd és a képviselői irodaház közötti parkosított területen jelölte ki.

A Tisza István Baráti Társaság egy szo- borbizottságot alapított és kért fel a beérke- ző pályaművek értékelésére. A szoborbizott- ság tagjai: Tökéczki László (történész), a szoborbizottság elnöke, Balog Zoltán (ál-

lamtitkár, a Szövetség a Pol- gári Magyarországért Ala- pítvány kuratóriumának el- nöke), Csomós Miklós (Bu- dapest főpolgármester-he- lyettese), Makovecz Imre (építész), Papcsák Ferenc (Budapest-Zugló polgár- mestere), Pálinkás József (a Magyar Tudományos Aka- démia elnöke), Rétvári Ben- ce (államtitkár), Tarlós Ist- ván (Budapest főpolgárme- stere), Patay Béla (a Tisza- család képviselőjében), Jan- its Béla (a Nagykovácsi „gr. Tisza István” Nemzeti Kör elnöke), Maruzsa Zoltán (a Tisza István Baráti Társaság elnöke) voltak.

Az első körben ered- ménytelen pályázatot az egyesület újra meghirdette, melynek a szoborbizottság által kiválasztott győztese lettem. A szo- borbizottság döntését üdvözölte a Tisza István Baráti Társaság, majd 2011. április 22-én – néhai gróf Tisza István születés- nek 150. évfordulóján – megtörtént a szo- bor alapkö-letétele a Jászai Mari téren.

Miközben én Baján 2011 nyarán elké- szítettem az egész alakos Tisza-szobrot, a Ti- sza István Baráti Társaságot felkereste a kormány képviselője, és arról tájékoztatta őket, hogy az Országgyűlés 2011. július 11- én határozatot fogadott el, melynek értel- mében a Kossuth tér teljes területe állami tulajdonba és az Országgyűlés Hivatalának

Tisza István bronzszobra

Az '56-os emlékmű makettje

vagyonkezelésébe kerül, majd ezt követően 2014. május 31-ig megtörténik a tér eredeti, 1944 előtti állapotának rekonstrukciója, ami egyben azt jelenti, hogy az eredeti Ti- sza István szoborcsoport pontos mása újra felállításra kerül az eredeti helyszínén. Mi- vel ez esetben két Tisza István szobor állna egymástól néhány száz méterre, arra kérték az egyesületet, hogy a szoborbizottság ke- ressen új helyszínt a műnek.

A szobor 2011. október 31-re tervezett felállítása tehát elmaradt, de ezen a napon a Róheim villában rendezett megemléke- zésen a szobor átadásra, a közönség szá- mára bemutatásra került. Jelenleg tárgya- lások folynak a Zuglói Önkormányzattal a szobor végleges elhelyezéséről.

A Tisza-szobor felállításának késlekedé- se, a szobor körüli tétovázás úgy, tudom mégsem szegte kedved ...

Így van. A közelmúltban egy újabb köz- téri szoborpályázatot nyertem. Budapest XV. kerület Rákospalota-Pestújhely Önkor- mányzata 2011-ben az 1956-os forradalom tiszteletére köztéri szoborpályázatot írt ki. A pályázatot egy farkaslaki barátommal, Ja- kab Csaba DLA építész-iparművésszel együtt készítettük el, melyet – legnagyobb meglepetésünkre – megnyertünk. A művet 2012. október 31-re kell elkészítenünk.

Műveidet ismerve tudom, bronzban sze- retsz gondolkodni, a „civilizáltabb” fém művésze vagy. Hogyan születik gondolat, kompozíció és anyag konstrukciója egy műben?

Az alkotás megformálásakor, az anyag- választáskor mindig a gondolat, az üzenet

A Tisza István-szobor alkotásának három pillanata

stilizált megformálása és annak szuggesztív megoldása érdekel. Az 56'-os emlékmű esetében pl. a lázadó forradalmi tömeg tárgyiasításának, egyszerű, mégis egyértelmű, rögtön érthető formába öntésének kérdése izgatott. Hogy ne legyen erőltetett, közhelyes, hanem eredeti, de érthető és aktuális is legyen egyben. Végül megszületett a gondolat: a lyukas zászló és az emberi tömeg „egyesítése”. Egy körüljárható, megfogható, mégis szimbolikus helyé váló emlékmű, amelyet a levegő, a fény, az árnyék, a tér, az atmoszféra átszöhet, át-

ölelhet, a környezetbe, a térbe helyezhet. Végül a „plasztikus gondolat” az építész, Jakab Csaba kezében fejeződött be - vált köztérivé. A Széchenyi téren álló korábbi 56'-os emlékmű (mely a bajaihoz hasonlóképpen egy kő-obeliszkt) a pályázat meghirdetői szándéka szerint beépíthető az új műbe, ezért a bronzplasztika alatt az obeliszket kb. 6 m magasságig megemeljük majd, mely által a bronzszobor, a Lobogó felemelkedhet az égbé.

2012 októberében elkészül az 56'-os emlékmű. Merre tovább?

Régi vágyam, hogy hegesztett vas szobrokat készíthessek, melyekben a grafika szabadsága és a forma kibontásának tömbben meg nem valósítható lehetőségei izgatnak. Ha egy másik régi vágyam is valóra válik, s végre egy tágas, lehetőségeket ígérő műterembe költözhetek, talán a közeljövőben új inspirációk, új gondolatok kopognak be hozzám új formát igényelve maguknak...

A folytatás, reméljük, hamarosan következik.

Kovács Zita

Védendő védtelenek: az ibolyák

„Ki megnyitod kelyhed mosolygva, kéken:
Légy üdvöz, üdvöz, kedves ibolya!

A szép tavasznak első mosolya,

Oh légy, a hű emlékezet nevében!”

– írta Tompa Mihály *Az első ibolyához* című, 1846-ban írt versében. A kikelet egyik elsőként előbújó növényének magányosan nyíló virágai először felfelé emelkednek, majd hirtelen fordulattal lefelé hajlanak: a szenteség kifejezésével váltak a szerénység jelképévé. Tompa 1853-ban készült viráregéiben *Az ibolya álmai* címmel foglalta össze az ibolya történetét. A kicsiny növény boldogtalanságban élt: a lepkék átrepülték, a sötét gallyak és az irigy, rút füvek eltakarták előle a kék eget valamint a világot. Egy szép tavaszi estén bánatában keseregve elaludt. Álmában lágy szélben ringatózó, pillangók látogatta vadrózsává változott, amelyet tús-

ke védett, virág és lomb ékesített. A hamarosan megeredt sebes zápor leverte szirmai és leveleit, így pusztá kóróvá lett, és az undok pók járt rá hálót kötni. Felébredt, majd egy újabb csendes estén elaludt: álmában ezúttal hajnalka lett. A sudár szil ágait átölelve fenn a magasban pompázott. Itt sem volt szerencséje, mert a megdördült ég villáma lángba borította és ledöntötte a fát. Legközelebb karcsú, fehér liliomnak álmodta magát, amelyet a kertbe belépve egy gyászoló nő letört, és egy halott kislány kezébe helyezve koporsóba zártak. A hajnal hús harmata ébresztette a reszkető kis ibolyát, aki boldogan kiáltott fel:

„Fedez el, lágú fű s leveles bokor!

Folyjon kis életem, amiképp folya:

Ne legyek én rózsza, vagy liliom;

Legyek illatos szerény ibolya!”

Előzőeknek megfelelően tartja a szólásmondás: „Szerény [ritkábban ártatlan], mint az ibolya”. De mondják tréfásan arra is, aki már nincs az élők sorában: „Alulról szagolja az ibolyát”. Emellett a növény megjelenik még a közismert *Zöld erdőben jártam...* kezdetű, húsvéti locsolóversben is.

Az ibolyafélék (Violaceae) családjába tartozó Viola nemzetség mintegy 450 fajából hazánkban a 17 ibolya- és az 5 árvácskafaj mellett több keverékfaj is előfordul. Egy fajon belüli eltéréseket az alfaj (subspecies), a változat (varietas), valamint a forma egységek jelentik. Az alfajokat földrajzilag, ökológiailag (társulás és termőhely szerint), valamint időbeliség szerint elkülönült alaksorozatok alkotják, amelyek minőségi eltéréseket mutatnak gyakori átmenetekkel. A változatok is eltérnek

minőségi tulajdonságokban, de nem különülnek el földrajzilag, mint az alfajok. A formák csupán mennyiségi, illetve méretbeli különbségeket jelentenek. Az egyes fajokat tehát az alfajok, változatok és formák összessége alkotja. A nemzetség tagjai közül többet dísnövényként is termesztnek. Az árvácskák közül a háromszínű árvácska (*Viola tricolor*) és a kerti árvácska (*V. Wittrockiana*) a legváltozékonyabb. Az egyes fajok elkülönítésében sokféle bélyeggel találkozhatunk:

– a virágszínnek a látható fényt (fehéret), illetve ennek komponenseit (vörös, sárga, kék, ibolya és ezek színárnyalatait) egyaránt megjelenítik,

– a változatos virágillatok vagy éppen az illat hiánya, a virágon képződő jellegzetes „sarkantyúk” ugyancsak minőségi bélyegeket jelentenek,

– a levélalakok változatossága (szívesek, tojásdadok, vese- vagy háromszög alakúak) vagy a levéllemezek tagoltsága, a levelek időbeli megjelenése, a levélnyelek milyensége is fontosak lehetnek,

– a pálhalevelek szín- és alakbeli változatai, a felálló vagy kúszó (indás) szárformák stb. szintén diagnosztikai bélyegek lehetnek,

– sok esetben már termőhelyek (homokos, nedves, nyirkos talaj, mocsárrét, erdő, hegyvidék) is árulkodhatnak a fajról, illetve annak változatairól.

A fajok elterjedésében az indás (kúszó) szár, valamint a magvaikat előszeretettel cipelő hangyák egyaránt szerepelhetnek.

Prodan Gyula Bács-Bodrog vármegyében a 20. század elején az illatos ibolyát (*Viola odorata*), a kék ibolyát (*V. cyanea*), a fehér ibolyát (*V. alba*), a csuklyás ibolyát (*V. ambigua*), a borzas ibolyát (*V. hirta*), a

A fehér ibolya

csodás ibolyát (*V. mirabilis*), a réti ibolyát (*V. pumila*), a lápi ibolyát (*V. stagnina*), a homoki ibolyát (*V. arenaria*), az erdei ibolyát (*V. silvestris*), a sovány ibolyát (*V. canina*), a mezei árvácskát (*V. arvensis*), valamint ezek változatit és hibridjeit találta (*Bács-Bodrog vármegye flórája*. In: Magyar botanikai lapok. XIV. kötet, Budapest, 1915. 241-242. oldal). Baján és környékén dr. Balanyi László a csuklyás ibolyát, a mezei árvácskát, a kék ibolyát, a magas ibolyát (*V. elatior*), a törpe árvácskát (*V. kitaibeliana*), a csodás ibolyát, az illatos ibolyát és az erdei ibolyát említi (*Botanikai gyűjtőútjaim*. Békés, 1987. 155. oldal). A felsoroltakon túl az Alsó-Duna ártérre új flóraelemként említi a nagyvirágú ibolyát (*V. riviniana*) Kevey Balázs és Tóth Imre (*Adatok a hazai Alsó-Duna-ártér flórájához*. In: Kitaibelia V. évf. 1. füzet, 2000. 137. oldal).

Virágzik az ibolya

Az ibolyák népi elnevezéseit könyvében Csapody Vera és Priszter Szaniszló gyűjtötte össze: fánicska, gyöngevirág, kék ibolya, kékicske, kékviola, márciusi ibolya, papszakáll, szaszuka (*Magyar növénynevek szótára*. Budapest, 1966. 83. oldal). Ezek egyrészt társnevek, másrészt a virág színére és nyílásának idejére utalnak. Bármelyik ibolyafajta leveleiből és virágaiból főzött tea idegnyugtató és vérnyomáscsökkentő hatású. A megszáritott leveles-gyökeres növény főzete használható vértisztításra, valamint nyálkaoldást és izzasztást kiváltó tulajdonságai okán torokgyulladás kezelésére is. Az illatos ibolya Franciaország déli részén és Olaszország egyes vidékein ipari méretekben termesztett példányából olajat sajtolnak.

A vidékünkön élő ibolyafajok helyzete megfelelő, védetté nyilvánításuk ez idő szerint még nem szükséges.

Dr. Laki Ferenc – Dr. Nebojszki László

Kedves Olvasóink!

Kérjük, hogy adójuk 1%-ának felajánlásakor ebben az évben is a Bajai Honpolgár Alapítványt jelöljék meg kedvezményezettként.

Adószámunk: 19047403-1-03

Hálásan köszönjük támogatásukat.

Bajai Honpolgár Alapítvány
kuratóriuma

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**